

„Sovietinėje bazėje, tai kokie čia jūs partizanai“: atminties darbas buvusiam Kopūstėlių raketiniame dalinyje

Rusnė Marija Poligaitė

Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto
Šiuolaikinės politikos studijų magistro programos studentė
El. paštas rusne.poligaite@tspmi.stud.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjama netipinė sovietinio palikimo transformacija Kopūstėliuose (Ukmergės r.). Šioje vietoje sovietmečiu veikusi branduolinių raketų bazė šiandien yra tapusi 1944–1953 m. antisovietinio pasipriešinimo atmintį aktualizuojančio istorinių rekonstrukcijų klubo „Miško broliai“ namais. Straipsnio tikslas – analizuojant „Miško brolių“ atliekamą atminties darbą, suvokti šį du iš pirmo žvilgsnio nesuderinamus dėmenis sujungiantį palikimo virsmą. Straipsnis remiasi autorės 2024–2025 m. žiemą atlikto etnografinio tyrimo Kopūstėliuose metu surinkta medžiaga – interviu su klubo nariais ir dalyvaujamojo stebėjimo duomenimis. „Miško brolių“ veiklą Kopūstėliuose įgalina klubo požiūris į šios vietos palikimą ne kaip į simbolinę terpę, bet kaip į savarankiškos atminties vizijos plėtojimo įrankį ir nusivylimas valstybės vykdoma partizaninio pasipriešinimo įamžinimo politika. Nevaržomi oficialių atminties struktūrų, „Miško broliai“ kuria savitą pokario kovų naratyvą. Sąveikaudamas su Kopūstėlių materialiniu palikimu ir prasmėmis, šis pasakojimas kuria gyvybingą žmonių, objektų ir procesų tinklą – asambliažą, kuris statišką atmintį paverčia interpretacijoms atviru lauku.

Reikšminiai žodžiai: atmintis, palikimas, posovietinė transformacija, Kopūstėliai, partizaninis pasipriešinimas, asambliažas, etnografinis lauko tyrimas.

“Partisans in a Soviet Base?”: Memory Work at the Former Kopūstėliai Rocket Unit

Abstract. This article analyses an atypical case of Soviet legacy transformation in Kopūstėliai (Ukmergė district), where a former Soviet missile base has become the home

Received: 08/09/2025. Accepted: 16/03/2026

Copyright © 2026 Rusnė Marija Poligaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

of *Miško broliai*, a historical reenactment club reviving the memory of the 1944–1953 anti-Soviet freedom struggles. The article aims to understand how this legacy is reworked through the memory work performed by the club and draws on material collected during the author's ethnographic fieldwork in winter 2024–2025, including interviews with *Miško broliai* members and (non-) participant observation. The club's activities are enabled by a flexible approach to the site's legacy, seen not as a symbolic framework but as a material medium for shaping their own vision of memory, and by disappointment with state-led commemorative policies. Detached from institutional constraints, *Miško broliai* create a heterogeneous and dynamic assemblage of people, narratives, meanings, and processes – transforming memory into an open-ended and living field.

Keywords: memory, legacy, post-Soviet transformation, Kopūstėliai, partisan resistance, assemblage, ethnographic field research.

Ivadas

1991 m. galutinai subyrėjus sovietinei imperijai, pasikeitė ne tik buvusių socialistinių valstybių politinė santvarka, bet ir jų santykis su sovietinę okupaciją reprezentuojančiais ideologiniais ženklais bei juos įkūnijančia materialiąja kultūra¹. Lietuvoje okupacinis laikotarpis vertinamas kaip skaudi trauminė patirtis, todėl šalies atminties kultūrai būdingas komunistinio paveldo atmetimas – siekis išvalyti viešąsias erdves nuo buvusio režimo reliktų. Platesnis dekomunizacijos klausimas šalyje aktyviai svarstytas nuo pat nepriklausomybės pradžios². Vis dėlto šiandien desovietizacijos projektai sulaukia ir kritikos. Pavyzdžiui, kaip pažymi Tomas Kačerauskas, Lietuvoje ir visame Vidurio Rytų Europos (toliau – VRE) regione dominuojanti komunistinio paveldo užmiršimo, pašalinimo ir pakeitimo naujais ideologiniais simboliais strategija laikytina nedemokratiška, nes ji, nesiūlydama tvaraus atminties politikos modelio, skatina vienamatią mąstymą apie praeitį. Autoriaus teigimu, sovietinę praeitį menančių

¹ Rasa Čepaitienė, „Disonuojantis, erzinantis, nepatogus? Pasmerktųjų politinių režimų palikimas Europoje“, *Patogus ir nepatogus paveldas. Mokslinio seminaro-diskusijos medžiaga, 2015 m. balandžio 2 d.* (2016): 6–21.

² Alvydas Nikžentaitis, *Valstybė ir atmintis: atminties kultūros ir jų reguliavimo būdai Lietuvoje, Vidurio ir Rytų Europoje* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022), 7, 202, 235; Rasa Baločkaitė, „Sovietinis paveldas Vidurio Rytų Europoje – antroji revizionizmo banga“, *Kultūros barai*, nr. 2 (2016): 18–22.

ženklų naikinimas paradoksaliai primena sovietinei totalitarinei sistemai būdingą radikalią istorijos perrašymo praktiką, kai okupacinis režimas, vykdydamas revizionistinę politiką, falsifikavo Lietuvos istorinius naratyvus³.

Vis dėlto akademinėse diskusijose dominuojantys institucinių paveldo praktikų tyrimai neretai užgožia kasdienes, asmenišką atminties raiškos formas, kvestionuojančias monolitinę valstybės atminties politiką ir tradicines įmuziejimo praktikas. Valstybinių lygmeniu dekomunizacija dažnai yra prieštarų istorinių žaizdų ir, Akvilinos Cicėnaitės žodžiais, sudėtingų praeities rebusų⁴ neišsprendžiantis ideologinis veiksmas, o autonomiškai, iš apačios (angl. *bottom-up*) kylantys nevalstybiniai veikėjai – atminties aktyvistai – leidžia formuoti kompleksiškesnę ir autentiškesnę santykį su sudėtingą praeitį menančiu palikimu⁵.

Šiame kontekste išsiskiria akademinėje plotmėje dar nenagrinėtas ir netipišku hibridiškumu stebinantis Kopūstėlių raketinės bazės (Ukmergės r.) transformacijos atvejis. Viena vertus, Kopūstėliuose įvedamas naujas, su šia vieta nesusijęs atminties dėmuo, paverčiantis buvusią sovietų karinę teritoriją partizaninio pasipriešinimo istorijos pasakotoja. 1958–1988 m. Kopūstėliuose⁶ veikė sovietų armijos atominių antžeminių raketų bazė, o 2012 m. čia įsikūrė Lietuvos partiza-

³ Tomas Kačerauskas, „The Dissonant Heritage: The Case of the Soviet Memorial in Antakalnis Cemetery, Vilnius“, *International Journal of Heritage Studies* 29, nr. 7 (2023): 728–741, <https://doi.org/10.1080/13527258.2023.2220292>.

⁴ Akvilina Cicėnaitė, „Ateitis iš antrų rankų“, asmeninis rašytojos tinklaraštis, paskelbta 2024 m. gruodžio 23 d., <https://akvilinac.com/2024/12/23/ateitis-is-antru-ranku/#more-927>.

⁵ Atminties aktyvistas – nevalstybinis veikėjas, kuris strategiškai įamžina praeitį, siekdamas paskatinti arba užkirsti kelią viešosios (angl. *public*) atminties pokyčiams. Žr. daugiau Yifat Gutman ir Jenny Wüstenberg, „Challenging the Meaning of the Past from Below: A Typology for Comparative Research on Memory Activists“, *Memory Studies* 15, nr. 5 (2022): 1070–1086, <https://doi.org/10.1177/1750698021104469>.

⁶ Nors tyrime analizuojama, kaip šiandienos poreikiams įveiklinama buvusi Kopūstėlių sovietinė raketinė bazė, įvardijant šią vietovę tekste linkstama prie bendresnio „Kopūstėlių“ termino. Taigi, vartojant terminą „Kopūstėliai“, omenyje turimas ne Kopūstėlių kaimas, o netoliese įsikūrusi raketinė bazė. Plačiau šis sprendimas pagrindžiamas metodologinėje dalyje.

ninio judėjimo klubas „Miško broliai“, kuris atgaivino ir pritaikė šią teritoriją 1944–1953 m. laisvės kovų prieš antrąją sovietinę okupaciją istorijos aktualizavimui⁷. „Miško brolių“ atminties veikla neapsiriboją simboliniu naujų prasmų suteikimu ir tradicinėmis įmuziejimo praktikomis: anot klubo vadovo, svarbiausias bendraminčių tikslas yra autentiška partizaninio karo rekonstrukcija ir pilietinės-patriotinės veiklos sklaida būtent gyvosiomis patirtimis⁸. Šiandien Kopūstėliuose siūlomos aktyvios pramogos, ekskursijos, vaikų ir jaunimo būreliai laisvės kovų tematika, įrengtas partizaninio karo istoriją pristatantis muziejus, lietuvių partizanų bunkerio replika⁹. Kita vertus, Kopūstėliuose naujai kuriamas partizaninis naratyvas yra plėtojamas išsaugant ir į šį pasakojimą integruojant sovietinę bazės praeitį. Kopūstėliuose ne tik rengiamos ekskursijos po išlikusią raketinės bazės infrastruktūrą, pristatoma Šaltojo karo istorija, organizuojami kiti militaristinės tematikos užsiėmimai¹⁰, bet ir „eksponuojami“ iš Ukmergės miesto perkelti „Vėliavnešiai“¹¹ ir sovietinio kario paminimai¹². „Miško brolių“ veikla lėmė, kad anksčiau visiškai apleisti ir nuniokoti Kopūstėliai šiandien oficialiame Ukmergės turizmo centro

⁷ „TV laida ‘Istorija gyvai. Rekonstrukcijos. Partizano uniforma’“, nufilmuota 2021 m., „Youtube“ vaizdo įrašas, 11:19–11:30, paskelbta „Aktualioji istorija Vši“, 2022 m. gegužės 6 d., <https://www.youtube.com/watch?v=HRrDAa3z39s>.

⁸ „TV laida ‘Istorija gyvai. Rekonstrukcijos. Partizano uniforma’“, 11:19–11:30.

⁹ Laima Karaliūtė, „Branduolinės raketos, galinčios pasiekti Londoną, ir miške dingę prašalčiai: sovietų bazės Kopūstėliuose paslaptys“, LRT, paskelbta 2024 m. kovo 24 d., https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2230566/branduolines-raketos-galincios-pasiekti-londona-ir-miske-dinge-prasalaičiai-sovietu-bazes-kopusteliuose-paslaptys?fbclid=IwY2xjawFyKCpleHRUA2FlbQIxMQABHbgFEmj3_dwOvp8kYxtj8H7CK7rdxE6RqAM_FugR_24ZjjA8Ng0fBIZU2g_aem_EKPp969r6XHE3IZ2G7vwQ.

¹⁰ Kopūstėlių raketinė bazė (@KopūstėliaiMilitaryRocketBase), „Karinės pramogos Kopūstėlių raketinėje bazėje – 2021 sezonas“. „Facebook“ įrašas, paskelbta 2021 m. kovo 1 d., <https://www.facebook.com/photo/?fbid=465184374930444&set=a.150200366428848>.

¹¹ Vilma Nemunaitienė, „Mieste nukelti vėliavnešiai“, *Ukmergės žinios*, paskelbta 2024 m. birželio 13 d., <https://www.ukzinios.lt/mieste-nukelti-veliavnesiai/>.

¹² Paulius Perminas, „Ukmergės politikai pritarė sovietų kario skulptūros iškėlimui, bet „Vėliavnešiai“ liks“, *Kauno diena*, paskelbta 2022 m. lapkričio 2 d., <https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/ukmerges-politikai-pritare-sovietu-kario-skulpturos-iskelimui-bet-veliavnesiai-liks-1101301>.

puslapyje jau pristatomi kaip istorinės atminties vieta¹³. Straipsnio tikslas – suvokti sovietinio palikimo transformaciją Kopūstėliuose per klubo „Miško broliai“ atliekamą atminties darbą.

Priešingai nei ligšioliniuose tyrimuose, kuriuose daugiausia dėmesio skiriama miesto erdvėms, monumentalistikai ir architektūrai¹⁴, buvusios sovietinės karinės teritorijos išlieka akademinį darbų periferijoje. Tokią jų marginalizaciją nulėmė tai, kad iš naujo besikuriančiose valstybėse šie okupacinę praeitį simbolizuojantys objektai dažnai būdavo apleidžiami susidūrus su sunkumais juos integruojant į tradicinį paveldo diskursą ir civilinį gyvenimą¹⁵. Šių teritorijų specifikos suvokimą taip pat riboja jas ženklinantis atminties trūkis (angl. *discontinuity*), susidaręs dėl to, kad buvusio režimo karinės teritorijos tapo atviros visuomenei tik subyrėjus socialistiniam blokui, o informacija apie jas ilgą laiką buvo įslaptinta¹⁶.

Daugiausia tyrimų šia tema atlikta kitose VRE šalyse. Šiuose darbuose daug dėmesio skiriama teorinių terminų, aprėpiančių buvusių sovietinių karinių teritorijų keliamas įtampas, taip pat jų vertinimą ir įvaizdžio formavimą vietos bei nacionaliniu lygmeniu, paies-

¹³ Ukmergės turizmo informacijos centras, „Kopūstėlių raketinė bazė“, žiūrėta 2025 m. kovo 20 d., <https://ukmergeinfo.lt/?ka_pamatyti_dir_ltg=kopusteliu-raketine-baze>.

¹⁴ Rasa Čepaitienė, *Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos modernioje Lietuvoje* (Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, Vilniaus universitetas, 2005); Marija Drėmaitė, *Baltic Modernism: Architecture and Housing in Soviet Lithuania* (Berlin: Dom Publishers, 2017); Marija Drėmaitė, Vaidas Petrulis ir Jūratė Tutlytė, *Architektūra sovietinėje Lietuvoje* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012); Viktorija Rimaitė, „Political Monuments in Lithuania: Artistic Aesthetics and National Identity“, *Punctum: International Journal of Semiotics* 5, nr. 2 (2019): 72–90, <https://doi.org/10.18680/hss.2019.0024>.

¹⁵ Kristīne Krumberga ir Anna Storm, „Cold War Heritage Dissonance and Disinheritance as a Heritage Alternative: The Case of Soviet Military Remnants in the Baltic State“, *International Journal of Heritage Studies* 30, nr. 7 (2024): 739–752, <https://doi.org/10.1080/13527258.2024.2334242>; Elo-Hanna Seljamaa, Dominika Czarnecka ir Dagnosław Demski, „‘Small Places, Large Issues’: Between Military Space and Post-Military Place“, *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 70 (2017): 7–18, <https://doi.org/10.7592/FEJF2017.70.introduction>.

¹⁶ Dagnosław Demski ir Dominika Czarnecka, „A Site Shaped by Discontinuity: The Practices of Place-Making in a Post-Soviet Military Base in Poland“, *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society* 43, nr. 2 (2018): 30–52, <https://doi.org/10.30676/jfas.v43i2.69843>.

kai. Šiam tikslui autoriai įveda disonuojančio, sunkaus ar neigiamaus¹⁷ paveldo, palikimo¹⁸, nualinto kraštovaizdžio (angl. *degraded landscape*)¹⁹ sąvokas. Dauguma tyrimų nagrinėja pavienius, fragmentiškus ir dažniausiai vietos bendruomenių naudojamus vietokūrus (angl. *place-making*) būdus, kuriais siekiama šias erdves apropijuoti²⁰. Dagnosław Demski ir Dominika Czarnecka siūlo šį procesą nagrinėti taikant simbolizacijos, institucionalizavimo ir komercializavimo strategijas²¹; jų tyrimuose taip pat nemažai dėmesio skiriama turistinėms praktikoms²². Paminėtini šie analizuojami pavyzdžiai: karinio transporto parodos ir vietos istoriją pristatančių atminties institucijų įsteigimas Borne Sulnowe (Lenkija)²³, Liepojos (Latvija) Karuosto rajone įkurto sovietinio karinio uosto kalėjimo konversija į muziejų²⁴, tematinės ekskursijos sovietiniame kariniame Wünsdor-

¹⁷ Dominika Czarnecka, „Tourism as Remembrance Activity“, *Český lid* 106, nr. 4 (2019): 463–490, <http://dx.doi.org/10.21104/CL.2019.4.03>.

¹⁸ Ilze Boldāne-Zeļenkova, „Mārciena – between Legacy and Nostalgia“, *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 70 (2017): 149–170, https://doi.org/10.7592/FEJF2017.70.boldane_zelenkova; Dagnosław Demski, „Values, Substantiality, and Passage of Time: Representations and Reinterpretations of Military Heritage“, *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 70 (2017): 171–192, <https://doi.org/10.7592/FEJF2017.70.demski>.

¹⁹ Dominika Czarnecka, „The “Degraded” Landscape of a Post-Soviet Military Base in Poland: Outside vs. Inside View“, *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 70 (2017): 121–148, <https://doi.org/10.7592/FEJF2017.70.czarnecka>.

²⁰ Krumberga ir Storm, 748; Christoph Lörke, „After the End of “Little Moscow”: Memories, (Re)Construction, and Appropriation of Space in Wünsdorf“, *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 70 (2017): 19–50, <https://doi.org/10.7592/FEJF2017.70.lorke>; Dagnosław Demski ir Dominika Czarnecka, „Mapping Meanings in the Post-Soviet Landscape of Borne Sulnowo“, *Journal of the Institute of Latvian History/Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls* 95 (2015): 96–120; Demski ir Czarnecka, „A Site Shaped by“, 31.

²¹ Demski ir Czarnecka, „A Site Shaped by“, 31.

²² Czarnecka, „Tourism as Remembrance Activity“, 484; Dagnosław Demski, „From Military Sites to Exhibitionary Arenas in Poland and Latvia, 2015–2019“, *Český lid* 106, nr. 4 (2019): 491–514.

²³ Dominika Czarnecka, „Making Sense of the Past: (Re)constructing the Local Memorial Landscape in a Post-Soviet Base in Poland“, *Journal of Ethnology and Folkloristics* 9, No. 2 (2015): 21–40; Czarnecka, „Tourism as Remembrance Activity; Demski, „From Military Sites to“, 500–502.

²⁴ Demski, „From Military Sites to“, 504–506.

fo (Vokietija) miestelyje²⁵. Vis dėlto šiose teritorijose, priešingai nei Kopūstėlių atveju, dažniausiai pasitelkiami jau susiformavę istoriniai ir atminties naratyvai, kurie yra adaptuojami ar lokalizuojami, tačiau nėra iš esmės permąstomi ir papildomi naujais, alternatyviais, vietos bendruomenės inicijuojamais pasakojimais.

Lietuvoje darbų apie sovietines karines teritorijas esama nedaug, nors sovietmečiu šalyje buvo dislokuota nemažai sovietinės kariuomenės (apie 30 000 kareivių)²⁶. Šie tyrimai priskirtini kultūros paveldo²⁷, architektūros²⁸ ir turizmo plėtros tematikoms²⁹; taip pat esama pavienių istorinių studijų³⁰. Pažymėtina, kad šiose analizėse stokojama užsienio tyrimams būdingos prieigos, kuri sovietines karines teritorijas nagrinėja per atminties (per)konstravimo prizmę. Šios temos nepopuliarumą Lietuvoje galima sieti su tuo, kad dauguma buvusių sovietinių karinių teritorijų šiandien yra naudojamos šalies kariuomenės reikmėms³¹. Nepaisant to, išskirtini ir kitokie jų įveiklinimo pavyzdžiai, tokie kaip Žemųjų Šančių karinio miestelio rekonstrukcija ir jo pastatų

²⁵ Lorke, 37–38.

²⁶ Saulius Pilinkus, „Laikai, kai iš Kopūstėlių raketos galėjo pasiekti Londoną, o Linksmakalnyje buvo įkurdinta „KGB ausis““, LRT, paskelbta 2021 m. kovo 14 d., <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1358188/laikai-kai-is-kopusteliu-raketos-galejo-pasiekti-londona-o-linksmakalnyje-buvo-ikurdinta-kgb-ausis#:~:text=Gyvenimas%20%E2%80%9Eu%C5%BE%20perimetro%E2%80%9C%20%E2%80%93%20taip,%C4%97jo%20%C4%AF%20parduotuv%C4%99%2C%20gydymo%20%C4%AFstaig%C4%85>.

²⁷ Toma Karoblytė, „Kauno Žemųjų Šančių karinis miestelis šiuolaikiniame miestovaizdyje: sociokultūrinis ir paveldosauginis aspektas“, magistro darbas, Vytauto Didžiojo universitetas, 2018; Jolanta Sabestinaitytė, „Karinis paveldas, jo apsaugos ir tvarkymo problemos (1940–2005)“, magistro darbas, Vilniaus universitetas, 2006.

²⁸ Nijolė Steponaitytė, „Karinės paskirties statiniai ir kompleksai Šiaulių ir Panevėžio miestuose bei jų apylinkėse“, *Žiemgala*, nr. 2 (2020): 25–33.

²⁹ Rima Gurevičiūtė ir Giedrė Pauliukonytė, „Naujos turizmo ir verslo galimybės – bunkerų panaudojimas (Kalvarijos savivaldybės atvejis)“, *Ekonomikos ir vadybos aktualijos*, nr. 2011 (2011): 416–422; Daiva Marcinkevičiūtė ir Gintautas Ambrasas, „Apleistų karinės paskirties teritorijų konversija“, *Science-Future of Lithuania 2*, nr. 2 (2010): 43–48, <https://doi.org/10.3846/mla.2010.033>.

³⁰ Inga Arlauskaitė ir Raminta Kšanytė-Armstrong, *Okupacinė kariuomenė Lietuvoje* (Vilnius: Versus Aureus, 2007).

³¹ Saulius Pilinkus, „Laikai, kai iš Kopūstėlių raketos galėjo pasiekti Londoną, o Linksmakalnyje buvo įkurdinta „KGB ausis““.

pritaikymas civilinėms reikmėms, Šaltojo karo muziejaus įkūrimas Plokštinės raketinėje bazėje ir pažintinės ekskursijos po Kėdainių apylinkėse esančius apleistus sovietinius karinius objektus.

Straipsnis remiasi 2024–2025 m. žiemą autorės atliktu etnografiniu lauko tyrimu Kopūstėliuose ir jo metu surinkta medžiaga. Straipsnį sudaro trys dalys. Pirmoji jų pristatys tyrimo teorinį pagrindą, kuriame identifikuojami tradicinių atminties prieigų ribotumai ir pasiūlomos rečiau taikomos palikimo, atminties darbo ir asambliažo koncepcijos. Ši analitinė triada leis išplėtoti atminties kaip veiksmo (performatyvo) sampratą, įgalinančią conceptualizuoti Kopūstėliuose organizuojamas gyvosios istorijos praktikas kaip aktyvų bendruomenės santykio su praeitimi konstravimą. Antrojoje dalyje supažindinama su tyrimo metodologija: pristatoma antropologinė prieiga ir etnografinis metodas, aprašomas Kopūstėliuose atliktas lauko tyrimas, jo metu surinkti duomenys. Nors etnografinis metodas nėra dažnas Lietuvoje, šiuo atveju jis pasirenkamas siekiant per tiesioginio dalyvavimo patirtį iš „Miško brolių“ perspektyvos suvokti jų (per) kuriamą santykį su praeitimi. Galiausiai, trečiojoje straipsnio dalyje kuriamas etnografinis tekstas pristatys lauko tyrimo rezultatus.

1. Teorinis pagrindas: nuo statiškos atminties vietos link aktyvaus atminties darbo

Šiame skyriuje pristatomas tyrimo teorinis pagrindas, kurio centre ašimi tampa atminties darbo samprata. Siekiant visavertiškai atskleisti atminties darbo įtaką Kopūstėlių transformacijos procesui, pasitelkiamos palikimo ir asambliažo sąvokos.

Istorinės atminties vietos terminas, vartojamas pristatant Kopūstėlius kaip lankytiną objektą Ukmergės rajone³², instinktyviai asocijuojasi su kanonine prancūzų istoriko Pierre'o Nora atminties vietos (pranc. *lieu de mémoire*) sąvoka³³. Nora, plėtodamas Maurice'o Halbwachso

³² Ukmergės turizmo informacijos centras, „Kopūstėlių raketinė bazė“.

³³ Pierre Nora, „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“, *Representations*, nr. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory (1989): 7–24, <https://doi.org/10.2307/2928520>.

kolektyvinės atminties idėją³⁴, teigia, kad absoliučiai individuali ir nuo socialinių veiksnių izoliuota atmintis yra neįmanoma³⁵, nes prisiminimai ir jų interpretacija visada priklauso nuo socialinio konteksto ir jo konstruojamų struktūrų³⁶. Remdamasis šiomis prielaidomis, Nora išplėtojo skirtą tarp istorijos ir atminties. Istorija, anot autoriaus, yra aiškiai apibrėžta, į universalumą pretenduojanti praeities rekonstrukcija, pasižyminti kritiškumu ir analitiškumu. Atmintis, priešingai, yra nuolat kintantis, manipuliacijoms ir nusavinimui pasiduodantis dabarties produktas, kuriamas selektyvių faktų, kuriuos sąmoningai pasirenkama prisiminti arba užmiršti. Kaip teigia Nora, greitus ir radikalius pokyčius patiriančios modernios visuomenės praranda spontanišką atmintį, t. y. ji tampa istorija³⁷. Siekiant suvaldyti iš to kylančią užmaršties baimę ir atminties gebos atrofiją, šiame procese svarbų vaidmenį atlieka valstybė, kuri institucionalizuoja atsakomybę prisiminti patikėdama ją aiškiai lokalizuotoms, statiškoms struktūroms, pavyzdžiui, muziejams, archyvams ar formalizuotoms atminties praktikoms. Nora šias dirbtinai sukurtas atminties „talpyklas“ įvardija kaip atminties vietas³⁸.

Straipsnyje laikomasi pozicijos, kad Nora atminties vietos samprata nėra pakankama siekiant visapusiškai atskleisti Kopūstėlių transformacijos specifiką. Nora daugiausia pabrėžia valstybės ir institucionalizuotų subjektų vaidmenį formuojant atmintį³⁹, todėl atminties vieta veikiau numano tai, kas įprastai apibrėžiama kaip paveldas (angl. *heritage*) – kažkas savo, vertingo ir pozityvaus, todėl reikalaujančio išsaugojimo pastangų⁴⁰. Atsižvelgiant į šiuos niuansus, tyrimas siūlo atminties kaip aktyvaus veikimo ir individualių

³⁴ Katarzyna Niziołek, „Performing Memory. Between Document and Participation“, *Sztuka i Dokumentacja* 18 (2018): 207–215.

³⁵ Maurice Halbwachs, *On Collective Memory*, ed. Lewis A. Coser (Chicago and London: The University of Chicago Press), 53.

³⁶ Nicolas Russell, „Collective Memory before and after Halbwachs“, *The French Review* 79, nr. 4 (2006): 792–804.

³⁷ Nora, 7–9.

³⁸ *Ibid.*, 12–14, 19.

³⁹ *Ibid.*, 12–14.

⁴⁰ Čepaitienė, 7; John E. Tunbridge ir Gregory J. Ashworth, *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict* (Chichester: Wiley, 1996), 1.

veikėjų (per)kuriamo proceso sampratą, grindžiamą atminties darbo, palikimo bei asambliažo koncepcijomis.

Anot Annette Kuhn, atminties darbas yra aktyvus procesas, kurio metu asmuo, kritiškai permąstydamas oficialius naratyvus, konstruoja individualias reikšmes ir subjektyvias praeities interpretacijas⁴¹. Vienas iš pagrindinių atminties darbo tikslų – kurti tiltus tarp praeities ir dabarties subjektų⁴². Remiantis prielaida, kad pasaulio suvokimas yra formuojamas fizinių potyrių ir afektų, atminties darbas dažnai pasitelkia žmogaus kūną kaip mnemoninį mechanizmą⁴³. Siekis per kūniškus bei emocinius pojūčius rekonstruoti praeitį ir taip geriau suvokti kitų laikotarpių atstovų patirtis tyrėjų įvardijamas kaip kinestetinė empatija⁴⁴ ar kinestetinė vaizduotė⁴⁵. Atsižvelgiant į epistemologinę kritiką⁴⁶, svarbu pažymėti, kad kinestetinis patyrimas ne priešpriešina žmogaus išgyvenimus su intelektiniu pažinimu, o mato juos kaip vienas kitą papildančius atminties dėmenis⁴⁷. Šios sąveikos metu, anot Kuhn, gimsta atminties tekstas – iš įvairių elementų ir įvykių sudarytas pasakojimo būdas ir naratyvas, nepasiduodantis

⁴¹ Annette Kuhn, „A Journey through Memory“, in *Memory and Methodology*, ed. Susanah Radstone (Oxford and New York: Berg, 2000), 186, cituota iš Anette Kuhn, „Memory Texts and Memory Work: Performances of Memory in and with Visual Media“, *Memory studies* 3, nr. 4 (2010): 298–313, <https://doi.org/10.1177/1750698010370034>.

⁴² Kuhn, „Memory Texts and Memory“, 303.

⁴³ Katherine M. Johnson, „Rethinking (Re)Doing: Historical Re-Enactment and/as Historiography“, *Rethinking History* 19, nr. 2 (2015): 193–206, <http://dx.doi.org/10.1080/13642529.2014.973709>; Amanda Card, „Body and Embodiment“, in *The Routledge Handbook of Reenactment Studies*, ed. Vanessa Agnew, Jonathan Lamb ir Juliane Tomman (Abingdon and New York: Routledge, 2020), 30–33.

⁴⁴ Susan Leigh Foster, „An Introduction to Moving Bodies“, in *Choreographing History*, ed. Susan Leigh Foster (Bloomington: Indiana University Press, 1995), 7, cituota iš Johnson, „Rethinking (Re)Doing: Historical Re-Enactment“, 200.

⁴⁵ Joseph Roach, *Cities of the Dead: Circum-Atlantic Performance* (New York: Columbia University Press, 1996), 27. Kinestetika – terminas, apibūdinantis žmogaus gebėjimą suvokti judesius ir kūno pozicijas. Kilęs iš graikų kalbos žodžių *kinein* (judėti) ir *aisthēsis* (jausmas, suvokimas). Žr. daugiau <https://www.merriam-webster.com/dictionary/kinesthesia>.

⁴⁶ Vanessa Agnew, „History’s Affective Turn: Historical Reenactment and Its Work in the Present“, *Rethinking History* 1, nr. 3 (2007): 299–312, <https://doi.org/10.1080/13642520701353108>.

⁴⁷ Johnson, 199–200.

įtalpinimui į aiškius chronologinius-istorinius rėmus, apribojančius oficialias atminties struktūras⁴⁸. Tai lemia, kad atminties tekstas yra fragmentiškas, nuolat šokinėja tarp skirtingų perspektyvų ir komponentų, o kartais net (su)panašėja į sapną ar vaizduotės produktą⁴⁹.

Kuhn teigia, kad atminties darbas dažnai paliečia skausmingus, oficialių naratyvų nutylimus ir politiškai bei socialiai jautrius praeities aspektus⁵⁰. Tai yra visiška priešingybė tradicinei paveldo sampratai, kuri praeitį traktuoja kaip vertingą, saugotiną vertybę ir stabilų tapatumo pagrindą. Taigi Kopūstėlių savitumui apibūdinti įvedama palikimo (angl. *legacy*) sąvoka. Anot Dorothy Noyes, palikimu laikytina neigiamai vertinama, net menkinama praeities liekana, kuri vis dėlto yra glaudžiai įsiterpusi į platesnę visumą ir su ja susijusi. Priešingai nei paveldas, kuriam būdingas „sakralumo“ įvaizdis ir kurio išsaugojimas suponuoja savotišką izoliaciją, palikimas žymi neišspręstą konfliktą su praeitimi ir reikalauja sutaikymo⁵¹, nes jo ignoravimas nepašalina pamatinių visuomenės atminties įtampų⁵². Kaip pažymi Demski, palikimo sąvoka yra itin tinkama nagrinėjant buvusias sovietines karines teritorijas, nes jų įveiklinimas pirmiausia priklauso nuo vietos bendruomenių, kurios, skirtingai nei valstybė, šias teritorijas vertina veikiau neutraliai, pragmatiškai priimdamos jas kaip neatsiejamą savo kraštovaizdžio dalį. Autoriaus teigimu, tai sudaro prielaidas palikimui tapti imliam naujoms interpretacijoms, panaudojimo formoms ir tapatybių paieškoms⁵³.

Vietos bendruomenių bandymus susigyventi su ilgą laiką jų gyvenamąją vietą apibrėžusia, bet šiandien į atminties ir viešojo gyvenimo paraštes nustumta sovietine materialiąja kultūra Lietuvoje yra

⁴⁸ Kuhn, „Memory Texts and Memory“, 299.

⁴⁹ Annette Kuhn, *Family Secrets: Acts of Memory and Imagination* (London: Verso, 2002), cituota iš Kuhn, „Memory Texts and Memory“, 299; Kuhn, „Memory Texts and Memory“, 303.

⁵⁰ Kuhn, „Memory Texts and Memory“, 299, 302–303.

⁵¹ Dorothy Noyes, *Humble Theory: Folklore's Grasp on Social Life* (Bloomington: Indiana University Press, 2016), 377, 400.

⁵² *Ibid.*, 388, 400.

⁵³ Demski, „Values, Substantiality, and Passage“, 174–175, 187.

nagrinėjusi Linara Dovydaitytė. Analizuodama Ignalinos atominės elektrinės įveiklinimą savų reikšmių kūrimui ir poreikių tenkinimui, Dovydaitytė siūlo asambliažo koncepciją⁵⁴. Ši prieiga dažnai taikoma paveldo (palikimo) tyrimuose siekiant suvokti, kaip sudėtingą praeitį menanti materialioji kultūra gali būti integruota į dabarties lauką. Ji pasitelkiama siekiant konceptualizuoti ir Kopūstėlių transformaciją.

Su prancūzų poststruktūralistais Gilles'iu Deleuze'u ir Félixu Guattari siejamas asambliažo terminas leidžia suvokti socialinių fenomenų (per)kūrimo procesus atrandant, kaip viename darinyje susigyvena iš pirmo žvilgsnio nesuderinami elementai⁵⁵. Ginčai dėl sąvokos kilmės lemia, kad asambliažas gali būti suprantamas tiek kaip dinamiškas dėliojimo procesas, tiek kaip jo rezultatas⁵⁶. Vis dėlto patiems Deleuze'ui ir Guattari kertinis klausimas liko asambliažo veikimo principas: kas ir kaip sujungia asambliažą sudarančius fragmentus ir natūralizuoja jo būtį⁵⁷? Asambliažą sudaro ir kuria heterogeniškai – (ne)materialūs, natūralūs, dirbtiniai, (ne)žmogiški – komponentai ir veikėjai⁵⁸, kurių interakcija statišką elementų išdėstymą paverčia funkcionalia ir dinamiška konsteliacija – asambliažu⁵⁹. Kitaip tariant, asambliažo teorija akcentuoja santykių

⁵⁴ Dovydaitytė, 250.

⁵⁵ Colin McFarlane, „The City as Assemblage: Dwelling and Urban Space“, *Environment and Planning D: Society and Space* 29, nr. 4 (2011): 649–671, <https://doi.org/10.1068/d4710>.

⁵⁶ Ian Buchanan, „Assemblage Theory, or, the Future of an Illusion“, *Deleuze Studies* 11, nr. 3 (2017): 457–474, <https://doi.org/10.3366/dls.2017.0276>; Ian Buchanan, „Assemblage Theory and Its Discontents“, *Deleuze Studies* 9, nr. 3 (2015): 382–392, <https://doi.org/10.3366/dls.2015.0193>; Thomas Nail, „What is an Assemblage?“, *SubStance* 46, nr. 1 (2017): 21–37.

⁵⁷ Gilles Deleuze ir Félix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983), 109, cituota iš Buchanan, „Assemblage Theory, or, the“, 461; Buchanan, „Assemblage Theory, or, the“, 473.

⁵⁸ Katarzyna Niziołek, „Assemblage of Memory: On the Structure, Process and Creativity in Collective Memory“, *Creativity Studies* 14, nr. 1 (2021): 271–294, <https://doi.org/10.3846/cs.2021.12290>.

⁵⁹ McFarlane, 653; Kim Dovey, „Place as Assemblage“, in *The Routledge Handbook of Place*, ed. Tim Edensor, Ares Kalandides ir Uma Kothari (London: Routledge, 2020), 21–31.

pirmumą prieš objektus⁶⁰: asambliažo komponentai yra apibrėžiami ne imanentinių ypatybių, bet savo funkcijos asambliaže⁶¹. Nors tai suponuoja kismo galimybę⁶², radikalūs pokyčiai įvyksta retai – asambliažas yra struktūruojamas vidinės logikos, apibrėžiančios, kas jame yra (ne)įmanoma. Nagrinėjamu atveju paminėtina, kad paveldas (palikimas) dėl savo simbolinio (politinio, kultūrinio, istorinio) krūvio yra svarbus asambliažo dėmuo ir tarpininkas jį (per)kuriant⁶³. Taigi asambliažo logikos perpratimui svarbu ne tik išnarplioti jo komponentų tarpusavio ryšius, bet ir atsižvelgti į paveldo (palikimo) suteikiamus niuansus⁶⁴.

2. Metodologija

Tyrimas yra grindžiamas antropologine prieiga ir etnografinio (gr. *ethnos* – tauta, žmonės, gentis; *graphos* – rašyti) stebėjimo Kopūstėliuose metu surinkta medžiaga. Etnografijos tikslas – dalyvaujant bendruomenės gyvenime, pažinti ją kasdienybės kontekste, t. y. „iš vidaus“ užfiksuoti, kaip tiriami subjektai patys įprasmina savo veiklą bei aplinką⁶⁵. Etnografinis tyrimas vykdytas 2024 m. gruodį–2025 m. vasarį. Tyrimo metu atlikti aštuoni pusiau struktūruoti giluminiai interviu su klubo nariais ir darbuotojais (ne veiklų dalyviais, t. y. vaikais). Du interviu atlikti su tuo pačiu asmeniu. Siekiant

⁶⁰ Dovey, 22.

⁶¹ McFarlane, 653.

⁶² Nail, 22–23.

⁶³ Torgrim Sneve Guttormsen, Joar Skrede, Paloma Guzman, Kalliopi Fouseki, Chiara Bonacchi ir Ana Pastor Pérez, „Assemblage Urbanism: The Role of Heritage in Urban Placemaking“, *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development* (2023), <https://doi.org/10.1108/JCHMSD-12-2022-0208>; Matthew J. Hill, „Assembling the Historic City: Actor Networks, Heritage Mediation, and the Return of the Colonial Past in Post-Soviet Cuba“, *Anthropological Quarterly* 91, nr. 4 (2018): 1235–1268, <https://doi.org/10.1353/anq.2018.0064>; Sharon Macdonald, „Reassembling Nuremberg, Reassembling Heritage“, *Journal of Cultural Economy* 2, nr. 1 (2009): 117–134, <http://dx.doi.org/10.1080/17530350903064121>.

⁶⁴ Macdonald, 120.

⁶⁵ Martyn Hammsersley ir Paul Atkinson, *Ethnography: Principles in Practise* (London: Routledge, 2019), 3.

užtikrinti tyrimo dalyvių anonimiškumą, pateikėjams priskirti kiti vardai, o jų amžius nenurodomas. Dėl laiko apribojimų, pašnekovų nenoro atsakyti į tam tikrus klausimus ar interviu atlikimo nuotoliniu būdu ne visi pokalbiai buvo vienodai sėkmingi. Kai kuriais atvejais buvo sunkiau užmegzti glaudesnį tyrėjos ir informantų ryšį, todėl dalis pasakojimų išliko fragmentiški ir stokojo platesnio konteksto bei gylio. Pateikėjų pasakojimus galėjo paveikti asmeniniai šališkumai, laiko distancija ir tai, kad dalis informacijos juos pasiekė per kitų atpasakojimus. Įprastai tokius trūkumus padeda užpildyti papildomi prieinami šaltiniai. Tačiau autorei nepavyko rasti daug istoriografinės medžiagos apie Kopūstėlių raketinę bazę, todėl kai kuri informantų pateikta informacija, ypač faktografinė, vertintina kritiškai. Taip pat galima svarstyti, ar nebuvo taip, kad klubo nariai, motyvuojami asmeninių interesų, tyrimo metu autorei labiau pabrėžė Kopūstėliuose plėtojamas atminties veiklas, nors iš tikrųjų jos užima mažiau svarbią vietą nei kiti čia organizuojami užsiėmimai.

Minėtus metodologinius ribotumus sušvelnina ir sąlyginai nedidelį interviu skaičių papildė stebėjimų ir dalyvavimo klubo veikloje metu surinkta medžiaga. Tyrimo metu dalyvauta įvairiose veiklose: orientaciniuose žygiuose po Kopūstėlių teritoriją, šaudymo pratybose ir varžybose, karinių operacijų inscenizacijose, apsilankyta klubo organizuojamoje ekskursijoje, pasakojančioje apie buvusį karinį dalinį. Autorės vaidmuo apėmė tiek aktyvų įsitraukimą, tiek pasyvesnį stebėjimą. Apsilankymų metu vesti stebėjimų užrašai, darytos nuotraukos, o įspūdžiai detalčiau dokumentuoti ir analizuoti tyrimo dienoraštyje.

Etnografinis žinojimas dažnai yra kritikuojamas dėl moksliskumo ir objektyvumo stokos⁶⁶, todėl tyrėjai tikslinga reflektuoti savo poziciją (angl. *positionality*) analizuojamame ir platesniame socialiniame lauke⁶⁷. Pirma, nors autorė neturi tiesioginio antrosios sovietinės

⁶⁶ Martyn Hammsersley ir Paul Atkinson, *Ethnography: Principles in Practise* (London: Routledge, 2019), 7, 243.

⁶⁷ Peregrine Schwartz-Shea, „Judging Quality: Evaluative Criteria and Epistemic Communities“, in *Interpretation and Method: Empirical Research and the Interpretive Turn*, ed. Dvora Yanow ir Peregrine Schwartz-Shea (London and New York: Routledge, 2015), 120–146; Hammsersley ir Atkinson, 16–20, 240–241.

okupacijos patyrimo, tyrimo metu pastebėta, kad jos žvilgsnį reikšmingai formavo sovietinio laikotarpio ir jo palikimo kategorijos. Tai gi analizėje sąmoningai stengiamasi atsiriboti nuo karinės bazės termino ir naudojami neutralesni vietos įvardijimai. Tyrimo eigai įtaką taip pat darė sociodemografiniai (amžiaus ir lyties) skirtumai tarp jo dalyvių ir tyrėjos, kurie lėmė tam tikrus galios santykius ir išryškino autorės kaip žmogaus iš išorės skirtį. Galiausiai, tyrimo metu informantai pripažino, kad iš pradžių jie autorės norą ištraukti į „Miško brolių“ veiklą vertino įtariai, todėl prieš pirmuosius susitikimus klubo nariai atliko paiešką apie jos asmenį. Tai liudija, kad autorės šiliejimas į tirimą bendruomenę buvo ne savaimė duotas, o palaipsniui vykęs, užsimezgusiu tarpusavio pasitikėjimu grįstas procesas.

3. Kopūstėliai ir „Miško broliai“: netikėta simbiozė

3.1. Kopūstėlių raketinė bazė: nuo sovietinio palikimo iki „Miško brolių“ namų

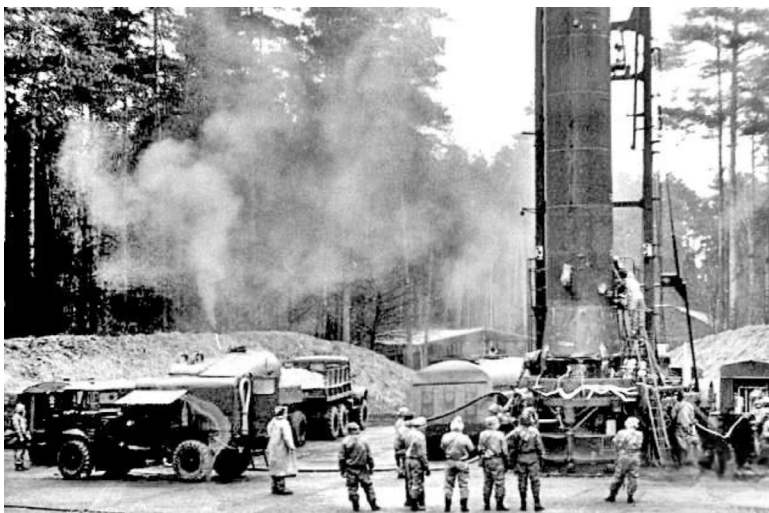
Siekiant visapusiškai suvokti ir kontekstualizuoti „Miško brolių“ veiklos įtaką Kopūstėlių transformacijai, taip pat geriau pažinti šio proceso varomąją jėgą tapusius žmones, iš pradžių straipsnyje per palikimo sąvokos prizmę pristatoma Kopūstėlių ir „Miško brolių“ istorija.

Kopūstėlių raketinė bazė (1 pav.), statyta 1958–1962 m., buvo viena iš sovietų strateginių raketinių bazių Lietuvoje⁶⁸. Bazė buvo įkurta miškingoje vietovėje, maždaug dešimties kilometrų atstumu nuo Ukmergės miesto ir netoli retai apgyvendinto Kopūstėlių kaimo, nuo kurio ir kilo karinio dalinio pavadinimas. Kaip ekskursijos po Kopūstėlius metu pasakojo gidas Vytautas, spėjama, kad bazės statybose dalyvavo per keletą tūkstančių asmenų. Manoma, kad ba-

⁶⁸ Be Kopūstėlių, sovietmečiu Lietuvoje raketinės bazės taip pat buvo įkurtos Plateliuose, Tauragėje ir Jonavos rajone – interviu nr. 3.

zės įkurdinimas Kopūstėliuose turėjo įtakos visam Ukmergės miestovaizdžiui: Vytauto žiniomis, iki 1988 m. mieste faktiškai nebuvo statoma aukštesnių nei penkių aukštų pastatų. Tai jis sieja su siekiu užtikrinti, kad iš viršutinių aukštų nesimatyėtų branduolinių raketų galvutės⁶⁹.

Nors Kopūstėliuose buvo laikomos 8 vidutinio nuotolio branduolinės raketos ir dirbo apie tūkstantį asmenų (įskaitant karinį ir aptarnaujantį personalą), apie bazę dėl akylos jos apsaugos žinota nedaug⁷⁰. Kęstučio nuomone, kadangi branduolinė raketa iš Kopūstėlių niekada taip ir nebuvo paleista, bazė sovietmečiu atliko veikiau butaforinę ir atgrasymo funkciją⁷¹. Nepaisant to, žinoma, kad raketų surinkimo pratybos, trukdavusios apie tris valandas, čia vykdavo reguliariai⁷².

1 paveikslas. Tikėtina, Kopūstėlių raketinė bazė sovietmečiu. Nuotrauka autorei perduota „Miško brolių“. Pirminis šaltinis nežinomas.

⁶⁹ Interviu nr. 3.

⁷⁰ *Ibid.*

⁷¹ Interviu nr. 3 ir 6.

⁷² Interviu nr. 3.

1987 m. gruodžio 8 d. JAV ir SSRS pasirašius sutartį dėl trumpojo ir vidutinio nuotolio raketų likvidavimo, nuo 1988 m. Kopūstėlių bazė, Vytauto žiniomis, naudota tankų divizijai ir šauktinių tarnybai. Sovietų kariuomenė iš jos galutinai pasitraukė 1992–1993 m.⁷³ Pasak vietos gyventojų, kurių nemažai dirbo kaip bazės aptarnaujantis personalas (tarp jų – ir Sauliaus giminaitis, o Tomo šeimos narys čia tarnavo kaip karininkas⁷⁴), išsivežę karinę techniką, sovietų kariai Kopūstėlių bazę paliko visiškai funkcionalią ir tinkamą naudojimui, o jos nuosavybė buvo perduota besikuriančiai Lietuvos valstybei⁷⁵. Jau nuo šio taško teritorijos įveiklinimas buvo sudėtingas – nepavykus bazės sėkmingai restruktūrizuoti ir panaudoti kariuomenės tikslams, Kopūstėliai privatinizacijos metais atsidūrė statybinių medžiagų perpardavimu užsiimančių verslininkų rankose⁷⁶. Tuo metu Lietuvoje įsivyravo spalvotųjų metalų karštligė, per kurią visa, kas Kopūstėliuose turėjo didesnę materialinę vertę, buvo arba išparduota, arba pavogta⁷⁷. Vytautas svarsto, kad tam įtakos turėjo sudėtinga šalies padėtis pirmaisiais nepriklausomybės metais: „<...> *Lietuvai reikėjo čia ir dabar pinigų, <...> sunkūs laikai buvo, nepriklausomybė tik atgauta, bardakai visur, laukiniai vakarai. Nėra tos tvarkos tokios ir nieks nesukontroliavo labai. Faktas, galėjo ta pati kariuomenė apsistoti toj bazėj, ten buvo palikta švara ir tvarka, vanduo, elektra, pilnai viskas veikiantis buvo. Bet taip griuvo, griuvo ir sugriuvo.*“⁷⁸ Taip ilgainiui Kopūstėliai virto paribio zona, liudijanti apie atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę vykusios ekonominės, socialinės ir politinės transformacijos pasekmes. Pavyzdžiui, Marius Kopūstėlius prilygina po karo nugriautą miestą primenantiems griuvėsiams⁷⁹ (2 pav.). Informantų pasakojimuose dažnai pasikartojantys pasakymai „šabakštynas“, „šiukšlynas“ ar „sqvartynas“⁸⁰ kuria Ko-

⁷³ Interviu nr. 3.

⁷⁴ Interviu nr. 1.

⁷⁵ Interviu nr. 2, 6 ir 7.

⁷⁶ Interviu nr. 2 ir 6.

⁷⁷ Interviu nr. 3.

⁷⁸ Interviu nr. 7.

⁷⁹ Interviu nr. 4.

⁸⁰ Interviu nr. 1, 4 ir 6.

pūstėlių kaip *terra nullius*, kurioje negaliojo jokios viešąjį gyvenimą struktūruojančios taisyklės, vaizdinį:

Kontingentas toks rinkdavosi, <...> jie ir ten eina, šiukšles tas veža, rausiasi, o čia prie pat ta bazė apleista, vadinkim, be tų savininkų, tai ten tas gyvenimas toks virė, tai... visko ten deginta, ir padangų tenai, ir pastatuose, ir, sakau, ten ir šiukšlių, ir išgriuvę, ir ten visko, visko, visokių šiukšlių baisių prinešta <...>.⁸¹

Apleista visiškai. O darę visi, kas ką norėjo, kam ko reikėjo, tas ten, žinai... Uždergta, užplūta, išdraskyta, išniokota, paskui netgi ir pastatus pradėjo plytom ardyti, žodžiu, išvežinėti, tai va, iki tokio lygio.⁸²

2 paveikslas. Apgrautas karinės paskirties objektas Kopūstėliuose. Autorės nuotrauka.

Šiuo laikotarpiu Kopūstėliai, klubo narių vertinimu, buvo tapę niekam nereikalingu palikimu – savivaldybei neturėjus iniciatyvos ir strategijos, kaip ir kam pritaikyti buvusio režimo karinę bazę⁸³,

⁸¹ Interviu nr. 1.

⁸² Interviu nr. 2.

⁸³ Interviu nr. 6.

ši matyta kaip „*kažko laukiantis vaiduoklis*“⁸⁴. Tokia būseną apibrėžia daugelį posovietinių karinių teritorijų. Borne Sulinowo miestelio Lenkijoje pavyzdys rodo, kad šių vietų kraštovaizdis dažnai tampa nualintas, o jo įveiklinimas kelia nemažai sunkumų⁸⁵. Tačiau, priešingai nei Borne Sulinowo atveju, kur sovietinį karinį palikimą vietos savivalda siekė perprasminti pasitelkdama institucionalizavimo strategiją ir steigdama muziejus⁸⁶, Kopūstėliuose, praėjus daugiau nei dviem dešimtmečiams po nepriklausomybės atkūrimo, naują tikslą šiai vietai asmenine iniciatyva suteikė istorinių rekonstrukcijų klubas „Miško broliai“.

Idėja įkurti „Miško brolių“ klubą gimė Kęstučiui gyvenimo svetur metais pasisėmus įkvėpimo iš užsienyje veikiančių istorinių rekonstrukcijų klubų. Ši patirtis paskatino savo namų rūsyje, kur ir užsimezgė „Miško brolių“ veikla, įkurti partizanų bunkerio repliką⁸⁷. Vėliau dvidešimt „signatarų“ klubą oficialiai įregistravo 2012 m. vasario 8 d.⁸⁸ „Miško brolių“ branduolį sudarė istorijos ir karybos entuziastai, kuriuos siejo šeimų patirtys, susijusios su sovietų represijomis⁸⁹. Tomas ir Saulius dalijosi istorijomis apie artimųjų tremtis⁹⁰, o Kęstutis, norėdamas pagerbti sovietų nužudyto giminaičio atminimą, savo slapyvardžiui, naudojamam miške, pasirinko jo pavardę. Asmeninės nuoskaudos, kurias neigė okupacinės valdžios skiepyta istorijos politika ir ideologija, konstruoja neigiamą informantų požiūrį į sovietmečių. Šios patirtys daugelį pašnekovų paskatino savo gyvenimą sieti su Krašto apsaugos sistema⁹¹ ir įsitraukti į klubo veiklą:

Aš gi dabar puikiai atsimenu, kaip kišdavo vaikam tą iškreiptą istoriją, <...> tu vaikystėj, nu, esi apgaudinėjamas. <...> Tai tas buvo pikta, ir

⁸⁴ Interviu nr. 5.

⁸⁵ Czarnecka, „The “Degraded” Landscape of“, 122.

⁸⁶ Demski ir Czarnecka, „A Site Shaped by“, 41.

⁸⁷ Interviu nr. 1, 2 ir 6.

⁸⁸ Interviu nr. 6.

⁸⁹ Interviu nr. 1, 2 ir 6.

⁹⁰ Interviu nr. 1 ir 2.

⁹¹ Interviu nr. 1, 2, 5 ir 6.

kaip tu sužinai, kaip visas... kaip tėvai gyveno, tavo diedukai, proseneliai, <...> gal ne tai, kad pyktis, bet tas toks suburti pradeda, kad vis dėlto – o kas, jeigu ne mes, reikia daryti, <...> kad neleisti, kaip sakoma, jeigu, neduok Dieve, tas atsitiktų.⁹²

Augant klubui, o kartu – ir jo ambicijoms, suvokta, kad tolesnei veiklai reikalinga kita erdvė⁹³. Klubo nariai vieningai teigia, kad naujos buveinės paieškos kulminaciją pasiekė apsilankius apleistoje Kopūstėlių teritorijoje ir susitarus su tuometiniais jos savininkais dėl vieno iš bunkerio nuomos⁹⁴. Klubo nariai neslepia, kad sprendimą įsikurti Kopūstėliuose lėmė pragmatiniai motyvai, konkrečiau – karinis teritorijos pobūdis, leidęs ją pritaikyti istorinėms rekonstrukcijoms:

Tai... veiklai visai buvo labai tinkama. <...> Patogu labai yra, <...> yra kažkokie šie tokie tai išlikę pastatai, ten kažkas tai, kažkur galima įsirengti, įsikurti ir ten. <...> Labai tinkama vieta, iš tikrųjų, yra, nu. Buvęs karinis dalinys, atstumas nedidelis, privažiavimas ganėtinai geras <...>.⁹⁵

Nuomojamam bunkerui ilgainiui tapus per ankštam ir sužinojus apie teritorijos savininkų ketinimus parduoti Kopūstėlių teritoriją, klubas nusprendė įsigyti ją visą⁹⁶. Vis dėlto šis procesas, kaip prisimena Kęstutis, nebuvo paprastas, nes suvoktas tokio sprendimo rizikingumas: „tiesiog nupirkta kažkas, neaišku, kas. <...> Tai sąvarty-nas, čia buvo labai... tikrai nepatraukli vieta, <...> jinau buvo kaip ir nereikalinga, savivaldybė irgi nematė jokios strategijos tuomet, <...> kam ją panaudoti?“⁹⁷.

Informantų prisiminimai atskleidžia palikimo (per)kūrimo proceso prieštaringumą – „Miško broliai“, kaip naują vietos viziją įtvirtinti siekiantis mnemoninis agentas, pateko į koliziją su kitais veikėjais

⁹² Interviu nr. 1.

⁹³ Interviu nr. 1, 4 ir 6.

⁹⁴ Interviu nr. 1, 5, 6 ir 7.

⁹⁵ Interviu nr. 1.

⁹⁶ Interviu nr. 1, 2 ir 6.

⁹⁷ Interviu nr. 6.

ir nusistovėjusia tvarka, struktūravusia tuometinį Kopūstėlių gyvenimą. Taigi, net ir tapus teisėtais teritorijos savininkais, Kopūstėliai ne iš karto virto „Miško brolių“ namais (3 pav.), – anot Tomo, pasikeitusio teritorijos statuso įrodymas reikalavo aktyvaus veikimo:

Tau dar reikėjo biški taip pakovoti, įrodyti, kad čia mes savininkai, nes tie šoniniai gyventojai, visi, kas ten kiek metų vyko, [šypsosi] jie nelabai suprato, kad čia... Nu, įsivaizduokite, čia mes darom tvarką [pabrėžia]: čia niekieno, ir čia dabar mano, ir kaip tu čia, kas tu čia toks, nu, ko tu čia... <...> tu nesijautei šeimininkas, nes dar reikėjo išsikovoti <...>.⁹⁸

3 paveikslas. Įvažiavimas į Kopūstėlių teritoriją šandien: Lietuvos vėliava ir „Miško brolių“ ženklas. Autorės nuotrauka.

⁹⁸ Interviu nr. 1.

Apibendrinant poskyrį pažymėtina, kad priešingai nei oficialioji atminties politika, „Miško brolių“ veikla nesiremia vien griežtais ideologiniais kriterijais. Kaip minėta, kūrimosi Kopūstėliuose pradžioje buvusio karinio dalinio sovietinė praeitis klubo narių nelaikyta svarbiu ar prieštaras keliančiu dėmeniu, o matyta tik kaip „reliktas“ ir blanks-tantys „atsiminimai“⁹⁹. Kalbėdami apie Kopūstėlius, „Miško broliai“ apskritai vengia šiai teritorijai priskirti sovietinę etiketę (pavyzdžiui, bazė įvardijama tik kaip anksčiau sovietų laikinai okupuota¹⁰⁰), o informantai, priešingai nei autorė, nemini žodžio „bazė“, nurodančio buvusį sovietinį karinį dalinį – vietoj jo vartojamas pasakymas, kad klubas yra įsikūręs miške. Kopūstėlių naujakurių pasakojimuose greta utilitarinio aspekto išryškėja paraleles tarp paties karinio dalinio ir partizaninės istorijos kurianti dimensija: „*Ir kaip tik čia ta bazė tokia sugriuvusi, <...> ir čia tas partizaninis, kaip sako, partizano gyvenimas irgi lygiai taip pat atitiko, kaip sako, tą pusę, kokia buvo – čia viskas sugriuvę, ten pokaris, <...> kai turi laiko, suvažiuoji, tai sulygini, kad ir tais laikais, kai partizanai galėdavo, kai niekad, sribų nebūdavo, darydavo bunkerį.*“¹⁰¹ Toks (ne)sąmoningas simbolinės transformacijos būdas įveiklina Kopūstėlius naujai vizijai. Kartu šis procesas natūralizuoja netradicinį Kopūstėlių palikimo virsmą, nes patys klubo nariai jį interpretuoja kaip savaime suprantamą laisvės kovų tąsą: „*<...> nu taip, būti sovietinėj bazėj, bet, nu tai... [Galvoja.] Perėmėm, matėm, iškovo-jom laisvę devyniasdešimtų [1990] metų, persiėmėm tas patalpas, nu, čia, bet čia tame juk nieko nėra.*“¹⁰²

3.2. „Jaunieji partizaniukai“: atminties darbas ir kinestetinis patyrimas

Toliau straipsnyje detaliau analizuojamas klubo organizuojamas mokinių būrelis „Miško broliai. Istorijos patyrimas“, kurio trijose

⁹⁹ Interviu nr. 2.

¹⁰⁰ Interviu nr. 6.

¹⁰¹ Interviu nr. 4.

¹⁰² Interviu nr. 1.

pamainose dalyvavo tyrėja. Šiame skyriuje analizuojamas būrelio vaidmuo Kopūstėlių transformacijos procese, ypatingą dėmesį skiriant tam, kaip užsiėmimuose per kinestetinę vaizduotę grindžiamą atminties darbą yra rekonstruojamas partizano gyvenimas.

Kaip teigia informantai, pagrindinis „Miško brolių“ tikslas – „<...> *nepamiršti istorijos, pabandyti ją atkurti ne tik iš aprašų, ką matom knygoje, bet ir gyvai*“¹⁰³. Sprendimą plėtoti laisvės kovų motyvą lėmė tvirtas klubo narių įsitikinimas, kad pagrindą nepriklausomybės tęstinumui ir šiandienos laisvei padėjusi partizanų kova Lietuvoje nėra tinkamai vertinama ir įamžinama. Nuogaštavimas, kad šiandien laisvės kovų prisiminimai blanksta¹⁰⁴, atskleidžia informantų suvokiamą atminties efemeriskumą ir poreikį šią atmintį išsaugoti. Vis dėlto klubas skeptiškai vertina tradicines atminties vietas ir jų gebėjimą įtraukti visuomenę – nepakankamas valstybės dėmesys šiuo klausimu kritikuojamas kaip „*nesuprantamas*“ ar „*absurdiškas*“¹⁰⁵, o, kaip teigia Kęstutis, „*pats pagrindinis, dabartinis dalykas – sudominti žmogų, jis nevaikšto, jisai žiūri. Tai jeigu tu jiems rodysi paminklus, jiems tikrai bus neįdomu*“¹⁰⁶. Ši problema laikoma ypač aktualia tarp jaunų žmonių¹⁰⁷, kuriems partizanų atmintis, informantų žodžiais, neretai atrodo kaip pasakojimas iš „*kosminio*“ ar „*paralelinio*“ pasaulio¹⁰⁸. Šiuo atveju, lyginant Kopūstėlius su Plokštinės raketinėje bazėje įkurtu Šaltojo karo muziejumi, išryškėja skirtingi sovietinio karinio palikimo interpretavimo ir atminties perteikimo būdai. Plokštinės bazėje, kuri priklauso Žemaitijos nacionaliniam parkui, šis palikimas pristatomas muziejinės institucijos – įrengtos ekspozicijos, vyksta ekskursijos ir edukacinės veiklos, kurios struktūroja lankytojo santykį su vietos istorija. O Kopūstėliuose sovietinis palikimas yra perprasminamas aktyviu asmeniniu įsitraukimu,

¹⁰³ *Ibid.*

¹⁰⁴ Interviu nr. 2.

¹⁰⁵ Interviu nr. 2, 3, 4, 6 ir 7.

¹⁰⁶ Interviu nr. 6.

¹⁰⁷ Interviu nr. 1, 2, 4, 5 ir 6.

¹⁰⁸ Interviu nr. 2.

atmintį traktuojant kaip performatyvų veiksmą ir nuolatinį procesą. Nevaržomi oficialių atminties struktūrų „Miško broliai“ dėmesį telkia ne į objektų saugojimą, bet į įkūnytą atminties patyrimą. Pasielkiant kinestetinę vaizduotę, pokario laisvės kovos čia įprasminamos atliekant aktyvų atminties darbą – dalyvaujant užsiėmimuose, kuriuose rekonstruojama partizanų buitis.

Partizanų pavyzdys klubo narių yra matomas kaip itin aktualus ir tinkamas šiandienai, nes, kaip teigia Albertas ir Tomas, „<...> *pavojus visą laiką buvo iš tos [Rusijos] pusės ir bus*“, o „<...> *kai žaidžiam tuos vadinamus karus, <...> žinom, kas yra mūsų potencialus priešas*“¹⁰⁹. „Miško broliams“ pabrėžiant, kad pagrindinis Lietuvos priešiškas „kitas“ – Rusija – nepasikeitė nuo pokario laisvės kovų, Kopūstėliuose kinestetine patirtimi paremtas atminties darbas įgauna naują prasmę: jis tampa ne tik asmeninio santykio su praeitimi kūrimo būdu, bet ir edukaciniu įrankiu, skiepijančiu partizanų įkūnijamas didvyriškumo ir pasiaukojimo tėvynei vertybes¹¹⁰. Tam tikrų veiksmų pastovumas informantų pabrėžiamas kalbant ir apie nepakitusį karybos pobūdį: „<...> *mes čia galvojam, kad kiborgai, superrobotai kažkokie tai kariaus ten ir taip toliau. Nu, taip nėra. Tai tada ir tu supranti, kaip iš tų laikų sugebėti įsikurti tą ugnį, <...> kaip išgyventi, kaip... bunkery kažkokiam iškastam išbūti, kaip naudotis taktika, strategija – jinai pasitobulina, bet vis tiek liko, nu, principai tai tokie patys*.“¹¹¹ Tai lemia, kad vaikai stebėtų būrelių metu yra mokomi įgūdžių, kurie šiandien nėra plačiai paplitę, o labiau primena pokario partizano gyvenimą: skaičiuoti požingsnius, naudotis kompasu, taisyklingai braižyti žemėlapių schemas, užsikurti laužą, įrengti *cachés* (slėptuves) ir maskuotis nuo priešo.

Nors kinestetinis patyrimas nėra pajėgus atkurti praeities *in corpore*, jis įgalina istorijos virsmą iš statiško, įmuziejinto ir tolimo praeities fragmento į dinamišką, subjektyviai išgyvenamą pasakojimą. Pavyzdžiui, Kęstutis, Tomas ir Albertas vadovaujamų būrelių daly-

¹⁰⁹ Interviu nr. 5.

¹¹⁰ Interviu nr. 4, 5 ir 6.

¹¹¹ Interviu nr. 1.

viams – „*jauniesiems partizaniukams*“ – nuolat primena, kad jie su savimi turėtų visą, nuo pneumatinio ginklo iki pripildytos vandens gertuvės, kareivišką ekipuotę. Šis reikalavimas ne tik užtikrina mokinių pasiruošimą, bet ir leidžia patirti, kaip panašioje situacijoje galėjo jaustis partizanas – istorinė asmenybė iš praeities (4 ir 5 pav.): „<...> *taip save statai į tą būseną, kokią ir jie būdavo, <...> į tokius rėmus, <...> pagalvoji apie jų mąstyseną, kaip jie jautėsi, tu atsisėdi, pats pagalvoji, <...> ne taip paprasta pabūt partizanu, tą ginklą nešiotis ir kai užsidedi visą amuniciją <...>.*“¹¹² Vis dėlto svarbu pažymėti, kad šiandienos *habitus* struktūruojamo veikėjo patirtis yra kontekstualiai savita ir subjektyvi, todėl ji negali būti tapatinama su žmogaus iš praeities išgyvenimais¹¹³. Tai liudija ir asmeninė tyrėjos patirtis – užsiėmimų Kopūstėliuose metu nuolat degantis laužas, klubo narių pristatytas kaip gyvybės ir stiprybės simbolis, žiemą, kai vykdyti stebėjimai, autorei veikiau turėjo ne šią jam priskirtą reikšmę, bet šilumos šaltinio, leidusio stipriau pajauti tvyrantį šaltį ir temperatūrų amplitudę. Taigi kinestetinė patirtis veikia ne kaip atskira pažinimo forma, o kaip įrankis, kuris intelektualines žinias paverčia asmeniškai išgyventu, todėl autentišku patyrimu:

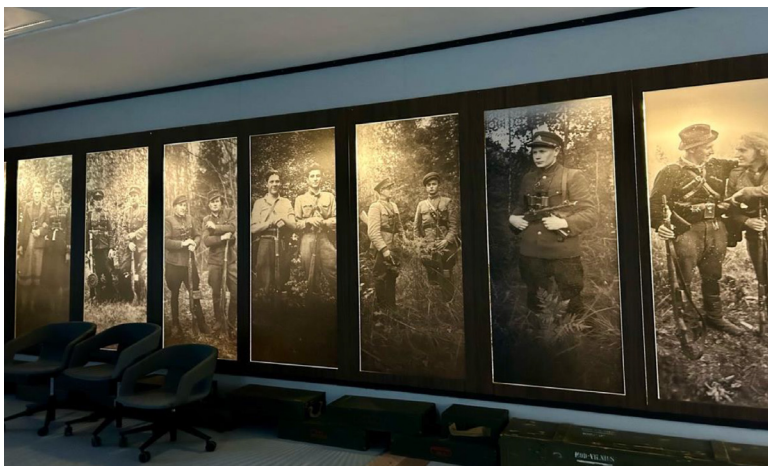
*<...> kada maždaug kažkokių tai dalykus atlikinėji, ką jie [partizanai] darė, kada tu išeini irgi gal miške, gal tu vaikštai ten su kažkokia tai ekipuote, tu ne taip žiūri į nuotrauką: o, va čia ar gražiai atrodo, nu va, kaip jo, nu, jo jo, buvo sunku. Bet tu kaip patiri <...> sunkumus ir tau dar pabrėžia apie tai, kad tokių sunkumų patyrė kažkada tai ir tavo ten... seneliai, proseneliai, tai tu biški kitaip įsivaizduoji ir kitaip <...> pradedi vertinti.*¹¹⁴

Panašią jungiamąją funkciją atlieka ir dabarties aktualijų formuojamos ateities vizijos, kurios suteikia empirinio tikrumo bei praktinį matmenį idėjiniams vaizdiniais apie pokario laisvės kovotojus. Pabrėžiant glaudų dabarties ryšį su praeitimi ir Rusijos keliamas grėsmes,

¹¹² Interviu nr. 1.

¹¹³ Johnson, 194; Card, 30.

¹¹⁴ Interviu nr. 6.

4 paveikslas. *Partizanų nuotraukos Kopūstėliuose. Autorės nuotrauka.*

5 paveikslas. *Būrelio „Miško broliai. Istorijos patyrimas“ akimirkos. Autorės nuotrauka (fotografuota su dalyvių ir „Miško brolių“ leidimu bei žinia).*

būrelio dalyviams dažnai akcentuojama, kad atminties darbas nėra tik žaidimas, o Kopūstėliuose įgyti įgūdžiai, Alberto žodžiais, pravers tada, kai reikės „iš tikrųjų gintis nuo priešo“. Dėl šios priežasties kinestetinę vaizduotę bandoma įvairiais būdais priartinti prie tikrovės: karinių operacijų inscenizacijų metu „žuvus“ būrio draugui, Tomas, nepraleisdamas to pro akis, likusiųjų klausia: „ką tu pasakysi jo [mirusiojo] tėvams?“ o pačios operacijos organizuojamos įtraukiant užduočių įvykdymą apsunkinančias priemones, kaip antai netikras granatas ar rūką imituojančias dūmų užsklandas, kuriomis norima „duoti [vaikams] paragauti kraujo“ ir parodyti, kad realybėje nėra kariaujama „idealiomis sąlygomis“.

Laiko tiltų tarp dabarties ir praeities tiesimui itin svarbus etnografinio stebėjimo metu išryškėjęs būrelių teatrališkumas, dažnai būdingas istorinėms rekonstrukcijoms¹¹⁵. Teatrališkumu siekiama atkurti ne konkrečius istorinius įvykius, o rekonstruojamo laikotarpio dvasią, taip išryškinant afektinę ir patirtinę atminties pobūdį. Taigi jis yra būtina kinestetinės vaizduotės ir empatijos dedamoji, suteikianti autentiškumo atminties darbui ir padedanti įsikūnyti į rekonstruojamą vaidmenį. Šiam tikslui įgyvendinti pasitelkiamos iš pirmo žvilgsnio net nereikšmingos detalės. Pavyzdžiui, stebėjimo metu tyrimo autorei suteiktas rusų diversantės-šnipės, siekiančios išgauti lietuvių partizanų paslaptis, vaidmuo. Pokario kovų atmosferą taip pat imituoja Kęstučio palinkėjimas vaikams sėkmingai įgyvendinti būrelio vado „karinio štabo“¹¹⁶ pavestas užduotis, nes kitaip „brangi Lietuvėlė bus okupuota“, ir vieno iš stovyklautojų būrio – raudonųjų¹¹⁷ – šūkis „raudona, raudona, tai priešo spalva“, verčiantis klausti: ar priešo spalva raudona, nes jį nugalėjus laimės raudonieji, ar vis dėlto apeliuojama į gilesnį simbolinį lygmenį – istorinę šios spalvos asociaciją su komunistiniu režimu?

¹¹⁵ Johnson, 194.

¹¹⁶ Interviu nr. 1.

¹¹⁷ Būrelio dalyviai, t. y. mokiniai, yra suskirstomi į du pagrindinius būrius: žaliuosius, kurį sudaro jauniausieji stovyklautojai, ir raudonuosius, kuriam priklauso vyresnieji dalyviai.

Nors būrelio dalyviai yra supažindinami su Kopūstėlių istorija ir praeitimi, mokiniam, kurie yra jau ne pirmos nepriklausomos Lietuvos kartos atstovai, šis dėmuo, priešingai nei rekonstruojama laisvės kovų istorija, išlieka svetimas: „<...> *niekad vaikai kažkaip to neužklausė, nes... jie, nu... dar per jauni ir jie net neatsimena to laikotarpio.*“¹¹⁸ Tai leidžia kurti visiškai naują šios vietos vaizdinį – jaunosios kartos atmintyje buvęs sovietinis karinis dalinys susiejamas su čia išgyvenama kinestetine patirtimi ir pokario partizaninio pasipriešinimo atminimi¹¹⁹. Tačiau atminties darbas ir kinestetinė vaizduotė ne tik sudaro sąlygas esmingai vietos tapatybės transformacijai, bet ir atskleidžia, kad palikimo konversija įgyja prasmę tik peržengdama simboli- nę reinterpretaciją ir apimdama aktyvų veikimą: „<...> *kai vaikai auga, tai matau, kaip ir ta bazė auga, <...> įaugę „Miško broliai“ ten jau... gali vadint drąsiai jau „Miško brolių“ <...> nebe Kopūstėlių raketinė bazė“ <...>.*“¹²⁰ Tai lemia, kad, priešingai nei klubo veiklos pradžioje, šiandien simbolinis Kopūstėlių pasisavinimas jau matomas ne tiek kaip organišką procesą, bet kiek pergalinga partizanų rezistencijos tąsa: „<...> *mus buvo... okupavę. Mes juos išvarėm. Maža to, kad išvarėm, ane, tai dar... ant viršaus padarėm... tokį dalyką [šypsosi]. <...> Čia, manau... [rodo į partizanų nuotraukas] jie būtų patenkinti. <...> Naudojasi, naudojasi... okupuotos [okupantų] valdžios resursais savo naudai. Vo [rodo iškeltą nykštį].*“¹²¹

3.3. Kopūstėlių asambliažas: liminali erdvė tarp atminties ir komercijos

Asambliažo sąvoka yra viena iš daugialypiškiausių tyrime pasitelkiamų analitinių kategorijų, leidžianti interpretuoti skirtingas Kopūstėliuose vykstančias veiklas. Visų pirma, ši prieiga pasitelkiama atskleidžiant, kaip „Miško brolių“ (per)konstruojamas atminties

¹¹⁸ Interviu nr. 5.

¹¹⁹ Interviu nr. 6.

¹²⁰ Interviu nr. 5.

¹²¹ Interviu nr. 6.

tekstas sujungia laike ir erdvėje nutolusius istorinius elementus ir objektus į vientisą pasakojimą. Šiame poskyryje asambliažo teorija taip pat pasitelkta siekiant suvokti ne tik klubo narių pasakojimų bei istorinių rekonstrukcijų lankstumą, bet ir įtampas tarp Kopūstėliuose organizuojamų edukacinių užsiėmimų ir komercinių paslaugų.

Nors „Miško broliai“ prisistato kaip 1944–1953 m. partizaninio judėjimo klubas, jų rekonstruojamas istorinis laikotarpis apima ir tarpukarį bei Antrąjį pasaulinį karą. Įsigiję Kopūstėlių teritoriją, bendraminčiai nusprendė ją padalinti į tris skirtingas zonas, reprezentuojančias sovietų režimą, nacionalsocialistų Vokietiją ir lietuvių partizaninę rezistenciją. Kaip prisimena Tomas:

<...> vieni pasidalino: lietuviai, vokiečiai ir rusai, nes vis tiek, tai yra ten kažkokios scenos, ir vaidybos. <...> Reikia kažkur tai dislokacijų skirtingų – nu negali vienoj vietoj sėdėti, tai, vadinkim, nu jeigu kažkas tai tokio vyksta, <...> tada palaipsniui, be abejo, kaip ta teritorija sužinojom ir pradėjom kurtis tenai, tada paleidimo gal aikštelė po kaire puse – rusai, po dešine puse – lietuviai, nu, ir pasistatė ta po biškį Normandija. <...> Lietuvių partizanai kovojo tiek su vokiečiais mum netiko, tiek ir rusai netiko, tai tokia istorija <...>.¹²²

Nors šis atminties tekstas nevysiškai atitinka faktinę tikrovę¹²³, jis Kopūstėlių asambliaže atlieka specifinę funkciją. Interpretaciniu lankstumu pasižymintis „Miško brolių“ atminties darbas kuria individualias perspektyvas ir prasmes, suteikiančias asmeniškumo kolektyvinei atminčiai. Kopūstėliuose tikslus istorinių įvykių (per)pasakojimas nėra pamatinis aspektas, todėl čia atmintis tampa asambliažu, kurį formuoja įvairūs (ne)materialūs veikėjai. Pavyzdžiui, vokiečių teritorijos pusėje esantis klubo veiklos centras – bunkeris „Normandija“ (6 pav.) – savo pavadinimą įgijo Kopūstėliuose viešint rekonstruktorių klubui iš Airijos, kurio nariai vėjo keliamą pušų ošimą prilygino bangų mūšai ir sakė, kad „čia <...> Normandija turi

¹²² Interviu nr. 1.

¹²³ Priešingai nei teigia Tomas, ginkluotą pasipriešinimą prieš nacistinę Vokietiją Lietuvoje organizavo antinacinė rezistencija, sovietiniai partizanai ir Armija Krajova, o pokario partizanai kovojo prieš antrąją sovietinę okupaciją.

6 paveikslas. *Bunkeris „Normandija“.* Autorės nuotrauka.

7 paveikslas. *Lietuvių partizanų bunkeris.* Autorės nuotrauka.

būti, čia vokiečiai <...> “¹²⁴. Vis dėlto Kopūstėliuose veikiau sporadiškai priskiriami pavadinimai inscenizacijų metu ne tik susijungia į vientisą pasakojimą, bet ir keičia jo eigą, taip iliustruodami dinamišką bei pokyčiams atvirą asambliažo prigimtį:

<...> jeigu, sakykim, Normandijos visą laiką birželį¹²⁵, o iš sovietinės pusės <...> liepos mėnesį jau prasidėjęs partizaninis karas, <...> jeigu ten vyksta pas mus <...> istorinis žaidimas, ane, galim improvizuoti, kad iš Normandijos atsikraidina vokiečių desantininkus į Lietuvą... pagalbai nacionalistams kovoti su, sakykim, su rusais.¹²⁶

O štai lietuvių būstine Kopūstėlių asambliaže tampa Gediminaičių stulpais ir Didžiosios Kovos apygardos, kuriai partizaninės re-

¹²⁴ Interviu nr. 3 ir 7.

¹²⁵ Informantas omenyje turi Antrojo pasaulinio karo sąjungininkų: JAV, Didžiosios Britanijos ir Kanados, pajėgų išsilaipinimą Normandijos regione, skirtą išvaduoti vokiečių okupuotą Prancūziją, padėjusį pamatus Antrojo pasaulinio karo pabaigai – *autorė*.

¹²⁶ Interviu nr. 6.

8 paveikslas. „Trys vėliavnešiai“ Kopūstėlių „Grūto parke“. Autorės nuotrauka.

9 paveikslas. Paminklas sovietų kariui Kopūstėlių „Grūto parke“. Autorės nuotrauka.

zistencijos metu priklausė Ukmergės kraštas, pavadinimu pažymėtas bunkeris (7 pav.). Sovietinę teritorijos dalį atspindi „Pionierių gatvė“ ir „rusų kampelis“, klubo narių dar vadinamas „Grūto parku“ – tokį pavadinimą ši vieta įgavo, nes čia pagal susitarimą su rajono savivaldybe stovi iš Ukmergės miesto nukelti „Vėliavnešių“ ir sovietinio kario paminklai¹²⁷ (8, 9 ir 10 pav.).

Iš pirmo žvilgsnio „Miško brolių“ rekonstrukcijų nenuoseklusas ir įvairių istorinių relikto „eksponavimas“ kuria chaotiškumo ir eklektiškumo įspūdį. Nors Kuhn pripažįsta, kad dėl savo prigimties atminties tekstas gali stokoti vidinės logikos¹²⁸, Kopūstėliuose atminties darbo (per)konstruojamas naratyvas funkcionuoja kaip asambliažas, nes yra struktūruojamas tam tikrų rėmų ir veikimo mechanizmo, apibrėžiančių, kas jame yra (ne)įmanoma. Ryškiausiai tai atsiskleidžia „Miško broliams“ pasakojant apie „Grūto parko“ įkū-

¹²⁷ Interviu nr. 6.

¹²⁸ Kuhn, „Memory Text and Memory Work“, 299.

*10 paveikslas. Pionierių
gatvės ženklas Kopūstėlių
„Grūto parke“. Autorės
nuotrauka.*

rimo motyvus. Nors klubo veiklos pradžioje pateikėjai sovietinės bazės praeities nelaikė reikšmingu veiksmu, jų pasakojimuose pa-brėžiama, kad (per)kuriant Kopūstėliuose plėtojamą atminties tekstą šios praeities ignoruoti neįmanoma: „Sovietinė bazė, jina*i* niekados nebus, kad nesovietinė, nu tai istorijos dalis, <...> kai buvom Sovietų Sąjungoj, negali iš istorijos išbraukt, kad mes nebuvom. Tai čia lygiai taip pat.“¹²⁹

Tai lemia, kad sovietinių paminklų eksponavimas, kuris praktikoje vertinamas prieštaringai, Kopūstėliuose klubo narių yra laikomas tin-kamu, nes asambliažė jis atlieka ne ideologinę, o reprezentacinę funk-ciją: „Ir kaip daug kam ir aiškinam: nu, tai jeigu pas mus čia ir stovi tos statulos, tai kokie jūs <...> partizanai, <...> dabar jisai stovi pas mus – neerzina nė kiek. Jeigu jisai centre stovėtų, mane erzintų. <...> rusų kampelis yra, okey, viskas tvarkoj, tinka. Pas lietuvius kampely

¹²⁹ Interviu nr. 4.

to nėra.¹³⁰ Tačiau bene svarbiausia Kopūstėlių praeities relikų išlaidymo priežastimi tampa jaučiama moralinė atsakomybė, grindžiama įsitikinimu, kad radikalus sovietinio laikotarpio ištrynimasis iš atminties primintų okupacinės valdžios vykdytą ideologinę Lietuvos istorijos perrašymą: „<...> jeigu mes drausim žinoti apie sovietizmą arba fašizmą, <...> pradėsime griauti, <...> kuo mes skirsimės tada nuo tų žmonių, kuriuos mes norim <...> dabar išbraukti iš savo istorijos?“¹³¹. Taigi, nors atminties darbu nėra įmanoma pakeisti istorinės praeities, Kopūstėlių asambliažas tampa galios santykių inversijos būdu: nesekant priešiško „kito“ pėdomis ir sąmoningai išlaikant jį įkūnijantį palikimą, prieš buvusį okupantą įgyjama moralinė viršenybė ir pasiekiamas simbolinė pergalė. Taigi Kopūstėlių atvejis reikšmingai skiriasi nuo Dovydaitytės analizuoto Visagino asambliažo, kuriame atominė praeitis dekolonizuojama ją atsiimant (angl. *reclaiming*) iš sovietinio režimo. Visagine sovietinis modernybės projektas transformuojamas į autentišką, vietos bendruomenei priklausančią identiteto dalį išryškinant palikimo hibridiškumą (pavyzdžiui, pabrėžiant lietuvių architektų indėlį projektuojant Ignalinos atominę elektrinę)¹³², o Kopūstėliuose sovietinis palikimas išlieka svetimo „kito“ ženklų.

Kopūstėlių asambliaže skirtingos laiko kategorijos – praeitis, dabartis ir ateitis – yra suvokiamos tik glaudžiai susijusios viena su kita. Viena vertus, anot informantų, siekiant užkirsti kelią skaudžių istorinių patirčių pasikartojimui, būtina atsigręžti į sovietinės okupacijos laikotarpį ir jį menančius palikimo fragmentus, nes šie leidžia geriau suprasti dabarties iššūkius ir priešišką „kitą“: „*Jeigu mes išnaikinsim, neduosim suprasti, suvokti... kaip priešą... būt... tobulesniam už priešą ir... įveikti, tu jį turi žinoti. Kuom jis vadovaujasi, kokie sprendimai gali būti priimti. <...> Su ta šalim [Rusija] reikia domėtis ir žiūrėti, ir klausytis*“¹³³ (11 pav.). Kita vertus, taip pat svarbu, kad Kopūstėlių praeities ženklai, veikdami kaip konkretūs empiriniai re-

¹³⁰ Interviu nr. 4.

¹³¹ Interviu nr. 6.

¹³² Dovydatytė, 260.

¹³³ Interviu nr. 1.

ferentai, aktualizuoja iš prigimties abstraktų, fiziškai neapčiuopiamą atminties tekstą. Be šių ženklų partizanų atmintis, pateikėjų nuomone, išliktų tolimas ir sunkiai suvokiamas pasakojimas. Šiuo atveju paminėtinas „Grūto parko“ pavyzdys: „*Negalima parodyt istoriją, kad, va, čia buvo partizanas, <...> mūsų liaudies kovotojas, ir ateis: o tai, o kaip jie, čia galima kur nors pamatyti, kaip tasai atrodė, su kuo jisai kovojo? <...> jie [partizanai] ne don kichotai, jie nekariavo su vėjo malūnais, jie kariavo su žmonėmis <...>.*“¹³⁴

11 paveikslas. Praeities ženklai Kopūstėliuose: propagandiniai šūkiai ant buvusio raketų remtinio dalinio lubų. Autorės nuotrauka.

¹³⁴ Interviu nr. 6.

Praeities ir Kopūstėlių asambliažo suvokimą ir patyrimą taip pat reikšmingai formuoja ateities vizijos. Jos suteikia empirinio tikrumo ir praktinį matmenį idėjiniams vaizdiniais apie pokario laisvės kovotojus. Kaip aptarta analizuojant „Miško brolių“ užsiėmimus su jaunimu, atminties darbas peržengia retrospektyvų žvilgsnį: kinestetinis patyrimas Kopūstėliuose praeities rekonstrukciją paverčia pasirengimu galimiems ateities iššūkiams. Taip Kopūstėlių asambliaže tarpusavyje sąveikaujantys praeities ženklai, dabarties poreikiai ir ateities lūkesčiai kuria atvirą ir dinamišką elementų konsteliaciją.

Greta šių užsiėmimų su jaunimu, „Miško broliai“ teikia ir komercines paslaugas: klubas nuomoja Kopūstėlių teritoriją šaudymo pneumatiniais ginklais ir kitoms karinės tematikos pramogoms, asmeninėms ar įmonių šventėms¹³⁵; čia siūloma ir nakvynės požeminiame bunkeryje paslauga¹³⁶. „Miško brolių“ pasakojimuose šis veiklų diapozonas sutartinai pateikiamas kaip pragmatiškas rinkos poreikių tenkinimas siekiant užtikrinti galimybę organizuoti edukacinius užsiėmimus jaunimui, kurie įvardijami kaip prioritentinė klubo veikla¹³⁷. Iš pirmo žvilgsnio galėtų atrodyti, kad tokį edukacijos ir komercijos derinį paaiškinti nesunku – Kopūstėliai, kaip ir būdinga asambliažams, yra sudaryti iš heterogeniškų elementų, atliekančių skirtingas, tačiau tarpusavyje susijusias funkcijas. Tačiau etnografinio stebėjimo patirtis atskleidžia tokio supaprastinto aiškinimo ribotumus. Vieno iš vizito metu dalyvaujant „Miško brolių“ mokinių būrelio veikloje – tą dieną organizuotos šaudymo pratybos – įprastinę miško ramybę staiga sutrikdė prasidėjusios automobilių varžybos. Pastebėję vaikų ir tyrėjos nuostabą, klubo nariai juos nuramino pranešdami, kad da-

¹³⁵ Interviu nr. 1, 2, 4 ir 6; Kopūstėlių raketinė bazė (@KopūstėliaiMilitaryRocketBase), „Išskirtinės idėjos Kopūstėlių Rocket Base teritorijoje tiek smagiai išvykai su“, „Facebook“ įrašas, paskelbta 2021 m. lapkričio 21 d., <https://www.facebook.com/share/p/kpjCcFVQJRaw4tUB/>.

¹³⁶ Nakvynė Požeminiame Bunkeryje (@NakvynėPožeminiameBunkeryje), „Oficialiai atidarome požeminio bunkerio nakvynės nuomą! Buvome – išbandėme, nakvojome – puikiai“, „Facebook“ įrašas, paskelbta 2025 m. balandžio 30 d., https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0T58yFiUMw7ZTwFVjNiXiTFo4KWMqvQjqnGgBLcvRo3fQidfGrSjG2Sy21LvdjK9Rl&id=61572643959762.

¹³⁷ Interviu nr. 1, 2, 5, 6 ir 8.

lis teritorijos tuo metu išnuomota šonaslydžio (*drifto*) treniruotėms. Vėliau bandyta grįžti prie ankstesnės veiklos, tačiau pastangos nebuvo sėkmingos – dalyvių dėmesys vis nukrypdavo į šalia esančius automobilių garažus, kur telkėsi Kopūstėlių svečiai ir pramogautojai.

12 paveikslas. *Kopūstėliai – „pramogų parkas“? Autorės nuotrauka.*

Nors Deleuze'as ir Guattari nekėlė asambliažo prasmės klausimo, o akcentavo procesualumo pirmumą¹³⁸, tyrimo metu pastebėtas pačių informantų dvilypis santykis su Kopūstėlių teritorija: viena vertus, „Miško broliai“ nevengia Kopūstėlių įvardyti kaip „[laisvalaikio] parko“¹³⁹, kuriame kiekvienas gali „atsiverti pats save, gali daryti, ką nori, <...> išlieti savo fantaziją“¹⁴⁰ (12 pav.); kita vertus, tuo

¹³⁸ Gilles Deleuze ir Félix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983), 109, cituota iš Buchanan, „Assemblage Theory, or, the“, 461; Buchanan, „Assemblage Theory, or, the“, 473.

¹³⁹ Interviu nr. 4 ir 6.

¹⁴⁰ Interviu nr. 7.

pačiu metu ši vieta matoma ir kaip svarbus „*mokymų centras*. <...> *Jaunajai kartai ypatingai*“¹⁴¹. Kadangi vienu iš pagrindinių praeitį atkuriančių kinestetinių užsiėmimų veikimo principų ir garantų, leidžiančių įsijausti į (re)konstruojamą atminties tekstą, laikytinas uždarumas nuo išorinio pasaulio, Kopūstėliuose vykusios automobilių varžybos, nutraukdamos mezgamą ryšį su praeitimi, privertė būrelį dalyvius ūmiai sugrįžti į dabartį. Taip ši etnografinio stebėjimo patirtis atskleidė bendresnes Kopūstėliuose vykstančių komercinių veiklų keliamas įtampas.

Šis hibridiškumas yra viena iš esminių ypatybių, apibrėžiančių Kopūstėlių asambliažą. Vis dėlto, net ir atsižvelgiant į komercinių pramogų kuriamą disonansą, nebūtų pagrįsta teigti, kad jos visiškai nustelbia Kopūstėliuose plėtojamas atminties veiklas. Kopūstėlių asambliažas nefunkcionuoja izoliuotai nuo platesnių išorinių veiksmų – priešingai, jis yra reikšmingai ir dinamiškai jų (per)formuojamas. Šiandienos geopolitinės situacijos kontekste, kai Rusija suvokiama kaip pagrindinis ir istoriškai nepasikeitęs Lietuvos priešiškas „kitas“, Kopūstėlių asambliažas vis tiek išlieka aktualus siekiant suvokti atminties darbo raiškos formas ir potencialą. Taigi atminties tekste susijungiantys praeities reliktai, dabarties poreikiai ir ateities lūkesčiai laikytini neatsiejamomis Kopūstėlių asambliažo dedamosiomis, o jų tarpusavio simbiozė išryškėja kaip viena pagrindinių sovietinio palikimo transformacijos charakteristikų: „<...> *neturime pamiršti praeities. Aišku, neturime jame [joje] gyventi, turim gyventi dabartimi, galvoti apie ateitį, bet nepamiršti praeities*.“¹⁴²

Išvados

Straipsnyje analizuota sovietinio palikimo transformacija Kopūstėliuose, derinanti du iš pirmo žvilgsnio nesuderinamus dalykus: sovietinį Kopūstėlių raketinės bazės palikimą ir pokario laisvės kovų

¹⁴¹ Interviu nr. 2.

¹⁴² Interviu nr. 5.

aktualizavimą. Šis virsmas nagrinėtas analizuojant šiandien čia įsikūrusio istorinių rekonstrukcijų klubo „Miško broliai“ atliekamą atminties darbą ir rėmėsi autorės Kopūstėliuose atlikto etnografinio tyrimo medžiaga.

Tyrimas atskleidė, kad sovietinis palikimas Kopūstėliuose yra perprasminamas aktyviu atminties darbu, kuris, pasitelkus kinestetinius (fizinius ir emocinius) išgyvenimus, rekonstruoja XX a. lietuvių pasipriešinimo istoriją. „Miško brolių“ veiklą buvusioje sovietinėje karinėje teritorijoje įgalina pragmatiškas požiūris į Kopūstėlių palikimą ne kaip į simbolinę terpę, bet kaip į materiją, leidžiančią realizuoti savąją atminties viziją. Šį požiūrį sustiprina „Miško brolių“ įsitikinimas, kad valstybė neskiria pakankamai dėmesio partizanų atminties puoselėjimui, o jos steigiamos tradicinės atminties vietos nėra pajėgios sudominti visuomenę.

Atminties darbas, suteikdamas veikimo galią, leidžia „Miško broliams“ kurti individualiomis interpretacijomis paremtą ir nūdienos aktualijų (per)formuojamą pasakojimą apie šalies praeitį bei partizanų kovą – atminties tekstą. Šis tekstas ne tik įveda naujus atminties elementus, bet ir pasitelkia Kopūstėlių palikimą ir su juo sąveikauja – jo įkūnijamais pasakojimais, prasmėmis ir infrastruktūra, – kurdamas dinamišką ir heterogenišką žmonių, objektų, naratyvų ir procesų tinklą, arba, kalbant Deleuze'o ir Guattari terminais, asambliažą. Šitaip Kopūstėliai – atminties trūkio pažymėtas ir ilgą laiką apleistas sovietinis palikimas – yra grąžinami į dabarties lauką kaip gyvybinga, atminties prisotinta vieta, kurios vietiskumas, priešingai nei teigtų Nora, kyla ne iš to, kad ji savyje išlaiko atmintį, bet iš to, kad atmintis čia yra patiriama ir aktyviai (per)kuriama.

Tyrimas atskleidžia kelias esmines įžvalgas. Pirma, nors šiuolaikiniame pasaulyje vis dažniau kalbama apie atminties gebos praradimą ir atminties eksternalizacijos – jos įpaminklinimo bei dokumentacijos – poreikį, „Miško broliai“ renka alternatyvią strategiją. Siekdamas išsaugoti partizanų atminimą, klubas teikia pirmenybę įkūnytai atminčiai, kuri per tiesioginį patyrimą yra internalizuojama ir paverčiama savojo tapatumo dalimi. Tokia prieiga leidžia kalbėti apie at-

mintį ne tik kaip apie erdvėje įprasminamą institucionalizuotą struktūrą ar nekintantį prasių tinklą, bet ir kaip apie dinamišką fenomeną ir procesų sąveiką.

Antra, tai suponuoja, kad iš apačios kylančioms iniciatyvoms (per)kuriant atminties naratyvus, nuoseklumas ar griežtas istorinių linijų atitikimas nėra nei būtinas, nei visada pageidautinas. Kur kas reikšmingesnis tampa subjektyvaus santykio su oficialiu atminties pasakojimu kūrimas. Tokiu būdu jis įgyja prasmę ir tampa aktualus atminties praktikose dalyvaujantiems asmenims, siekiantiems susigyventi su prieštarinčiai vertinamą praeitį menančiu palikimu.

Trečia, Kopūstėlių asambliažas yra formuojamas platesnio, kintančio visuomenės santykio su sovietine praeitimi. Nors sovietinė okupacija Lietuvoje tebevertinama kaip sudėtinga trauminė patirtis, absoliutus šio laikotarpio ištrynimasis iš atminties nebėra matomas kaip tvarus šalies ateities kūrimo būdas. Taip Kopūstėlių asambliaže sovietinis palikimas išlieka svarbia dedamąja, viena vertus, atliekančia autentiškumo bei perspėjimo funkciją, o kita vertus, leidžiančia atminties praktikų dalyviams geriau suvokti šiandienos geopolitinę situaciją. Vadinas, nors atminties teksto istorinės interpretacijos ne visada atitinka faktinę tikrovę ir pasižymi selektyvumu, jos vis vien yra grindžiamos integralia praeities, dabarties ir ateities tąsa.

Ketvirta, nors šiandien vienu iš pagrindinių Kopūstėlių asambliažą kuriančių veiksnių laikytinas performatyvumo reikalaujantis atminties darbas, pabrėžtina, kad asambliažai, kaip nuolat kintančios struktūros, turi ne tik dabarties, bet ir ateities transformacijos galimybių. Taigi, augant klubo siūlomų komercinių veiklų paklausai, o „Miško broliams“ dalijantis vizijomis pritraukti daugiau investicijų, galima svarstyti, kaip Kopūstėlių funkcinis mechanizmas ir prasių tinklas kis ateityje.

Straipsnyje analizuota tik „Miško brolių“ perspektyva, todėl, siekiant visapusiškesnio Kopūstėlių transformacijos supratimo, ateities tyrimai galėtų apimti ir kitų veikėjų – pavyzdžiui, Ukmergės miesto ir rajono bendruomenės, savivaldybės ar klubo veiklų lankytojų – požiūrius.

Akademiniėje plotmėje iki šiol nenagrinėtas Kopūstėlių atvejis papildė Lietuvos kolektyvinės atminties ir sovietinio palikimo tyrimų laukus tiek šalies akademijoje rečiau pasitaikančiomis analitinėmis ir metodologinėmis prieigomis, tiek vertingomis įžvalgomis. Tyrimo rezultatai kvestionuoja vis dar plačiai paplitusio manichėjinio mąstymo, grindžiamo nostalgijos sovietmečiui ir radikalaus jo atmetimo priešprieša, tinkamumą siekiant suvokti kompleksiską santykį su šiuo laikotarpiu. Nekonvencinės lokacijos pasirinkimas išplečia sovietinio palikimo tyrimų lauką už tradicinių – memorialinių, urbanistinių ar ideologinę funkciją atliekančių – objektų ribų. Taip prisidedama prie vis daugiau dėmesio sulaukiančios tyrimų krypties, kurioje analizės centras nuo išimtinai valstybinio lygmens perkeliamas prie pilietinės visuomenės vaidmens atminties (per)kūrimo procesuose.

Literatūra ir šaltiniai

Literatūra

- Agnew, Vanessa. „History’s Affective Turn: Historical Reenactment and Its Work in the Present“. *Rethinking History* 1, nr. 3 (2007): 299–312. <https://doi.org/10.1080/13642520701353108>.
- Arlauskaitė, Inga ir Raminta Kšanytė-Armstrong. *Okupacinė kariuomenė Lietuvoje*. Vilnius: Versus Aureus, 2007.
- Baločkaitė, Rasa. „Sovietinis paveldas Vidurio Rytų Europoje – antroji revizionizmo banga“. *Kultūros barai* nr. 2 (2016): 18–22.
- Boldāne-Zeļenkova, Ilze. „Mārciena – between Legacy and Nostalgia“. *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 70 (2017): 149–170. https://doi.org/10.7592/FEJF2017.70.boldane_zelenkova.
- Buchanan, Ian. „Assemblage Theory and Its Discontents“. *Deleuze Studies* 9, nr. 3 (2015): 382–392. <https://doi.org/10.3366/dls.2015.0193>.
- Buchanan, Ian. „Assemblage Theory, or, the Future of an Illusion“. *Deleuze Studies* 11, nr. 3 (2017): 457–474. <https://doi.org/10.3366/dls.2017.0276>.
- Card, Amanda. „Body and Embodiment“. In *The Routledge Handbook of Reenactment Studies*, ed. Vanessa Agnew, Jonathan Lamb ir Juliane Tomman (30–33). Abingdon and New York: Routledge, 2020.
- Czarnecka, Dominika. „The “Degraded” Landscape of a Post-Soviet Military Base in Poland: Outside vs. Inside View“. *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 70 (2017): 121–148. <https://doi.org/10.7592/FEJF2017.70.czarnecka>.

- Czarnecka, Dominika. „Tourism as Remembrance Activity“. *Český lid* 106, nr. 4 (2019): 463–490. <http://dx.doi.org/10.21104/CL.2019.4.03>.
- Čepaitienė, Rasa. „Disonuojantis, erzinantis, nepatogus? Pasmerktųjų politinių režimų palikimas Europoje“. *Patogus ir nepatogus paveldas. Mokslinio seminaro-diskusijos medžiaga, 2015 m. balandžio 2 d.* (2016): 6–21.
- Čepaitienė, Rasa. *Laikas ir akmenys: kultūros paveldo sampratos modernioje Lietuvoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, Vilniaus universitetas, 2005.
- Demski, Dagnosław ir Dominika Czarnecka. „A Site Shaped by Discontinuity: The Practices of Place-Making in a Post-Soviet Military Base in Poland“. *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society* 43, nr. 2 (2018): 30–52. <https://doi.org/10.30676/jfas.v43i2.69843>.
- Demski, Dagnosław ir Dominika Czarnecka. „Mapping Meanings in the Post-Soviet Landscape of Borne Sulimowo“. *Journal of the Institute of Latvian History/Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls* 95 (2015): 96–120.
- Demski, Dagnosław. „From Military Sites to Exhibitionary Arenas in Poland and Latvia, 2015–2019“. *Český lid* 106, No. 4 (2019): 491–514. <http://dx.doi.org/10.21104/CL.2019.4.04>.
- Demski, Dagnosław. „Values, Substantiality, and Passage of Time: Representations and Reinterpretations of Military Heritage“. *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 70 (2017): 171–192. <https://doi.org/10.7592/FEJF2017.70.demski>.
- Dovey, Kim. „Place as Assemblage“. In *The Routledge Handbook of Place*, ed. Tim Edensor, Ares Kalandides ir Uma Kothari (21–31). London: Routledge, 2020.
- Dovydaitytė, Linara. „Assembling the Nuclear, decolonizing the Heritage“. In *Discovering the New Place of Learning*, ed. Natalija Mažeikienė (243–278). Berlin: Peter Lang, 2022.
- Drėmaitė, Marija. *Baltic Modernism: Architecture and Housing in Soviet Lithuania*. Berlin: Dom Publishers, 2017.
- Drėmaitė, Marija, Vaidas Petrulis ir Jūratė Tutlytė. *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012.
- Gurevičiūtė, Rima ir Giedrė Pauliukonytė. „Naujos turizmo ir verslo galimybės – bunkerių panaudojimas (Kalvarijos savivaldybės atvejis)“. *Ekonomikos ir vadybos aktualijos*, nr. 2011 (2011): 416–422.
- Gutman, Yifat ir Jenny Wüstenberg. „Challenging the Meaning of the Past from Below: A Typology for Comparative Research on Memory Activists“. *Memory Studies* 15, nr. 5 (2022): 1070–1086. <https://doi.org/10.1177/1750698021104469>.
- Guttormsen, Torgrim Sneve, Joar Skrede, Paloma Guzman, Kalliopi Fouseki, Chiara Bonacchi ir Ana Pastor Pérez. „Assemblage Urbanism: The Role of Heritage in Urban Placemaking“. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development* (2023). <https://doi.org/10.1108/JCHMSD-12-2022-0208>.

- Halbwachs, Maurice. *On Collective Memory*, ed. Lewis A. Coser. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Hammersley, Martyn ir Paul Atkinson. *Ethnography: Principles in Practice*. London: Routledge, 2019.
- Hill, Matthew J. „Assembling the Historic City: Actor Networks, Heritage Mediation, and the Return of the Colonial Past in Post-Soviet Cuba“. *Anthropological Quarterly* 91, nr. 4 (2018): 1235–1268. <https://doi.org/10.1353/anq.2018.0064>.
- Johnson, Katherine M. „Rethinking (Re)Doing: Historical Re-Enactment and/as Historiography“. *Rethinking History* 19, nr. 2 (2015): 193–206. <http://dx.doi.org/10.1080/13642529.2014.973709>.
- Kačerauskas, Tomas. „The Dissonant Heritage: The Case of the Soviet Memorial in Antakalnis Cemetery, Vilnius“. *International Journal of Heritage Studies* 29, nr. 7 (2023): 728–741. <https://doi.org/10.1080/13527258.2023.2220292>.
- Karoblytė, Toma. „Kauno Žemųjų Šančių karinis miestas šiuolaikiniame miesto vaizdyje: sociokultūrinis ir paveldosauginis aspektas“. Magistro darbas. Vytauto Didžiojo universitetas, 2018.
- Krumberga, Kristīne ir Anna Storm. „Cold War Heritage Dissonance and Disinheritance as a Heritage Alternative: The Case of Soviet Military Remnants in the Baltic State“. *International Journal of Heritage Studies* 30, nr. 7 (2024): 739–752. <https://doi.org/10.1080/13527258.2024.2334242>.
- Kuhn, Annette. „Memory Texts and Memory Work: Performances of Memory in and with Visual Media“. *Memory Studies* 3, nr. 4 (2010): 298–313. <https://doi.org/10.1177/1750698010370034>.
- Lorke, Christoph. „After the End of “Little Moscow”: Memories, (Re)Construction, and Appropriation of Space in Wünsdorf“. *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 70 (2017): 19–50. <https://doi.org/10.7592/FEJF2017.70.lorke>.
- Macdonald, Sharon. „Reassembling Nuremberg, reassembling Heritage“. *Journal of Cultural Economy* 2, nr. 1 (2009): 117–134. <http://dx.doi.org/10.1080/17530350903064121>.
- Marcinkevičiūtė, Daiva ir Gintautas Ambrasas. „Apleistų karinės paskirties teritorijų konversija“. *Science-Future of Lithuania* 2, nr. 2 (2010): 43–48. <https://doi.org/10.3846/mla.2010.033>.
- McFarlane, Colin. „The City as Assemblage: Dwelling and Urban Space“. *Environment and Planning D: Society and Space* 29, nr. 4 (2011): 649–671. <https://doi.org/10.1068/d4710>.
- Nail, Thomas. „What is an Assemblage?“. *SubStance* 46, nr. 1 (2017): 21–37.
- Nikžentaitis, Alvydas. *Valstybė ir atmintis: atminties kultūros ir jų reguliavimo būdai Lietuvoje, Vidurio ir Rytų Europoje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022.
- Niziolek, Katarzyna. „Assemblage of Memory: On the Structure, Process and Creativity in Collective Memory“. *Creativity Studies* 14, nr. 1 (2021): 271–294. <https://doi.org/10.3846/cs.2021.12290>.

- Niziołek, Katarzyna. „Performing memory. Between Document and Participation“. *Sztuka i Dokumentacja* 18 (2018): 207–215.
- Noyes, Dorothy. *Humble Theory: Folklore's Grasp on Social Life*. Bloomington: Indiana University Press, 2016.
- Nora, Pierre. „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“. *Representations*, nr. 26 (1989): 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>.
- Rimaitė, Viktorija. „Political Monuments in Lithuania: Artistic Aesthetics and National Identity“. *Punctum: International Journal of Semiotics* 5, nr. 2 (2019): 72–90. <https://doi.org/10.18680/hss.2019.0024>.
- Roach, Joseph. *Cities of the Dead: Circum-Atlantic Performance*. New York: Columbia University Press, 1996.
- Russell, Nicolas. „Collective Memory before and after Halbwachs“. *The French Review* 79, nr. 4 (2006): 792–804.
- Sabestinaite, Jolanta. „Karinis paveldas, jo apsaugos ir tvarkymo problemos (1940–2005)“. Magistro darbas. Vilniaus universitetas, 2006.
- Schwartz-Shea, Peregrine. „Judging Quality: Evaluative Criteria and Epistemic Communities“. In *Interpretation and Method: Empirical Research and the Interpretive Turn*, ed. Dvora Yanow ir Peregrine Schwartz-Shea (120–146). London and New York: Routledge, 2015.
- Seljamaa, Elo-Hanna, Dominika Czarnecka ir Dagnosław Demski. „‘Small Places, Large Issues’: Between Military Space and Post-Military Place“. *Folklore. Electronic Journal of Folklore* 70 (2017): 7–18. <https://doi.org/10.7592/FEJF2017.70.introduction>.
- Steponaitytė, Nijolė. „Karinės paskirties statiniai ir kompleksai Šiauliu ir Panevėžio miestuose bei jų apylinkėse“. *Žiemgala*, nr. 2 (2020): 25–33.
- Tunbridge, John E. ir Gregory J. Ashworth. *Dissonant Heritage: The Management of the Past as a Resource in Conflict*. Chichester: Wiley, 1996.

Šaltiniai

- Aktualioji istorija VšĮ. „TV laida ‘Istorija gyvai. Rekonstrukcijos. Partizano uniforma‘“, nufilmuota 2021 m., „Youtube“ vaizdo įrašas, paskelbta 2022 m. gegužės 6 d. <https://www.youtube.com/watch?v=HRrDAa3z39s>.
- Cicėnaitė, Akvilina. „Ateitis iš antrų rankų“, asmeninis rašytojos tinklaraštis, paskelbta 2024 m. gruodžio 23 d. <https://akvilinac.com/2024/12/23/ateitis-is-antru-ranku/#more-927>.
- Karaliūtė, Laima. „Branduolinės raketos, galinčios pasiekti Londoną, ir miške dingę prašalačiai: sovietų bazės Kopūstėliuose paslaptys“. LRT, paskelbta 2024 m. kovo 24 d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2230566/branduolines-raketos-galincios-pasiekti-londona-ir-miske-dinge-prasalaiciai-sovietu-bazes-kopusteliuose-paslaptys?fbclid=IwY2xjawFyKcpleHRuA2F1bQIXMQAB-kopusteliuose-paslaptys?fbclid=IwY2xjawFyKcpleHRuA2F1bQIXMQAB>.

HbgFEmj3_dwOvp8kYxtj8H7CK7rdxE6RqAM_FugR_24ZjjA8Ng0fBIZU2g_aem_EKPP969r6XHE3IZ2G7vwQ.

Kopūstėlių raketinė bazė (@KopūstėliaiMilitaryRocketBase). „Išskirtinės idėjos Kopūstėlių Rocket Base teritorijoje tiek smagiai išvykai su. „Facebook“ įrašas, paskelbta 2021 m. lapkričio 21 d. <https://www.facebook.com/share/p/kpjCcfVQJRaw4tUB/>.

Kopūstėlių raketinė bazė (@KopūstėliaiMilitaryRocketBase). „Karinės pramogos Kopūstėlių raketinėje bazėje – 2021 sezonas“. „Facebook“ įrašas, paskelbta 2021 m. kovo 1 d. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=465184374930444&set=a.150200366428848>.

Merriam-Webster. „Kinesthesia“. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/kinesthesia>.

Nakvynė Požeminiame Bunkeryje (@NakvynėPožeminiameBunkeryje). „Oficialiai atidarome požeminio bunkerio nakvynės nuomą! Buvome – išbandėme, nakvojome – puikiai“. „Facebook“ įrašas, paskelbta 2025 m. balandžio 30 d., https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=pfbid0T58yFiUMw7ZTwFVjNiXiTFo4KWMqvQjqnGgBLcvRo3fQidfGrSjG2Sy21LvdiK9Rl&id=61572643959762.

Nemunaitienė, Vilma. „Mieste nukelti vėliavnešiai“. *Ukmergės žinios*, paskelbta 2024 m. birželio 13 d. <https://www.ukzinios.lt/mieste-nukelti-veliavnesiai/>.

Perminas, Paulius. „Ukmergės politikai pritarė sovietų kario skulptūros iškėlimui, bet „Vėliavnešiai“ liks“. *Kauno diena*, paskelbta 2022 m. lapkričio 2 d. <https://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/ukmerges-politikai-pritare-sovietu-kario-skulpturos-iskelimui-bet-veliavnesiai-lik-1101301>.

Pilinkus, Saulius. „Laikai, kai iš Kopūstėlių raketos galėjo pasiekti Londoną, o Linksmakalnyje buvo įkurdinta „KGB ausis““. LRT, paskelbta 2021 m. kovo 14 d. <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1358188/laikai-kai-is-kopusteliu-raketos-galejo-pasiekti-londona-o-linksmakalnyje-buvo-ikurdinta-kgb-ausis#:~:text=Gyvenimas%20%E2%80%9Eu%C5%BE%20perimetro%E2%80%9C%20%E2%80%93%20taip,%C4%97jo%20%C4%AF%20parduotuv%C4%99%2C%20gydymo%20%C4%AFstaig%C4%85>.

Ukmergės turizmo informacijos centras. „Kopūstėlių raketinė bazė“, žiūrėta 2025 m. kovo 20 d. <https://ukmergeinfo.lt/?ka_pamatyti_dir_ltg=kopusteliu-raketine-baze>.